

Economisch-Statistische Berichten

Overspanning?

★

Dr. Ir. A. Maris en Dr. C. de Galan
Kosten en baten
van agrarische structuurveranderingen

★

Drs. J. J. Visman en L. Mink
De onder- en overbezetting
van woningen

★

Ir. F. J. Appelman
Economisch-financiële aspecten
van een culturele dierentuin

★

Dr. Ir. D. D. Miedema
Het landbouwplan in de Sowjet-Unie

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

44e JAARGANG

No. 2193

WOENSDAG 22 JULI 1959

Executele
en
bewindvoering

R. MEES & ZONEN Rotterdam

BANKIERS EN ASSURANTIE - MAKELAARS

Beheer en administratie van vermogens

COLLECTIEVE
PENSIOEN-VERZEKERING

vacatures

Bij de Rijksdienst voor het Nationale Plan te 's-Gravenhage kan worden geplaatst:

een wetenschappelijk medewerker

In aanmerking komen academici met een economische of sociaal-economische opleiding (bij voorkeur met keuzevak econometrie, eventueel ook sociologen of sociaal-geografen). Enige ervaring in het regionaal-economische en/of planologische onderzoek strekt tot aanbeveling. Salaris naar gelang van leeftijd en ervaring in de rang van adjunct-planoloog/planoloog (f. 501, — f. 888, — p. m.) Bevordering tot planoloog 1e klas is mogelijk.

Eigenhandig geschreven sollicitaties onder no. 1039/7188 (in linker bovenhoek env. en brief) in te zenden aan het bureau Personeelsvoorziening van de Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, Den Haag.

Spuistraat 172

Amsterdam

KAS-ASSOCIATIE N.V.

Verhuur van brandkasten

BETALEN · BEWAREN · BEHEREN

ECONOMISCH STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: 0 1800 of 0 10 52939. Administratie:
0 1800 of 0 10 38040. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29, overige landen f. 31 per jaar (België en Luxemburg B. fr. 400).

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse nummers 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor Westzeedijk, Rotterdam-6.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 69300, toestel 1 of 3).

Advertentietarief f. 0,30 per mm. Contracttarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht, voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema. Redacteur-Secretaris: A. de Wit.
Adjunct Redacteur-Secretaris: J. H. Zoon.
COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Overspanning?

In verschillende opzichten vertonen de jaren 1957 en 1958 overeenkomst met 1951 en 1952. Ook op de arbeidsmarkt was een duidelijke parallelliteit in de ontwikkeling in beide perioden te onderkennen. Zij werden gekenmerkt door een vrij sterke werkloosheidsstijging, die wat betreft oorzaak en verschijningsvorm voor een groot deel hetzelfde beeld te zien gaf.

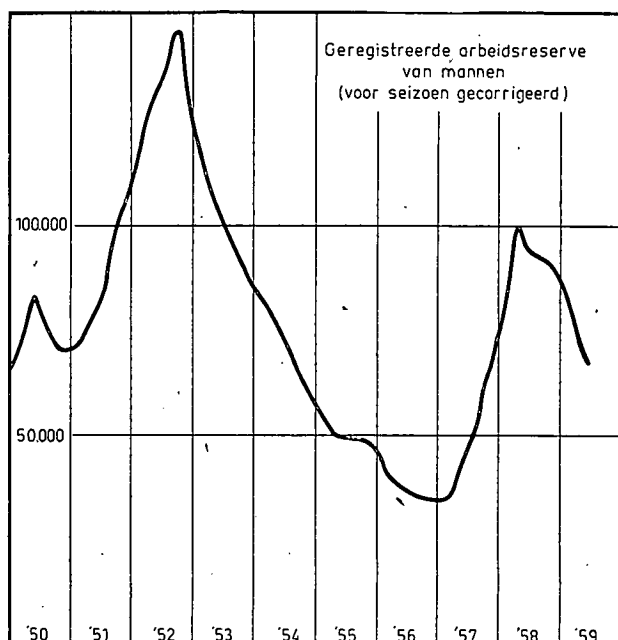
Men zou nu de vraag kunnen stellen in hoeverre de ontwikkeling in de op beide perioden gevolgde jaren vergelijkbaar is, teneinde een voorspelling te kunnen doen over het al of niet optreden van een overspanning als in de jaren 1955/1956 heeft plaats gevonden. Wanneer men de hierbij opgenomen grafiek bekijkt, laat deze vergelijkbaarheid op het eerste gezicht wel wat te wensen over. Dit vindt zijn oorzaak in de eerste plaats in het feit, dat juist in juli/augustus 1952 de werkloosheid extra hoog was opgelopen door enkele incidentele factoren (invoering werkloosheidswet, bijzondere weersomstandigheden), waardoor na de omslag de daling sterker was dan anders het geval zou zijn geweest, terwijl in de tweede plaats de stormramp van 1 februari 1953 de reeds dalende tendens van de werkloosheid nog belangrijk versterkte. Afgezien van deze incidentele verschillen is er tussen beide perioden van dalende werkloosheid een grote mate van overeenkomst

vast te stellen. In beide gevallen bijv. nam de herleving van de bouwactiviteit een centrale plaats in, terwijl wat verschillende andere bedrijfstakken betreft de mutaties in de voorraadpositie een belangrijke rol speelden.

Niettemin zij nog op enkele andere belangrijke verschillen gewezen. Daar is bijv. de thans nog steeds bestaande inzinking op de vrachtenmarkt, welke in 1952/1953 lang niet zo diep en langdurig was. Het gevolg daarvan is, dat de orderpositie in de scheepsbouw momenteel ongunstiger is dan zes jaar geleden. Daar is vervolgens de thans heersende kolencrisis, welke afbreuk doet aan de voorheen zo stabiele werkgelegenheid in de mijnen en daaraan toeleverende bedrijven. Een derde en wellicht voor de werkgelegenheid nog belangrijker verschil ligt in het feit, dat het woningtekort sinds 1952 voor een belangrijk deel is ingelopen, hetgeen een beperking betekent van de expansiemogelijkheden

in de bouwsector. In hoeverre hiervoor compensatie optreedt door de uitvoering van enige grote projecten als Botlekplan, Europort en Deltaplan en door de versterkte stimulering van de industrialisatie in de probleemgebieden van Overig Nederland, valt op het ogenblik nog niet met zekerheid te zeggen.

Vertoont, afgaande op de werkloosheidscurve, de ontwikkeling met name in 1959 wel overeenkomst met die in 1954 (toen de invloed van de stormramp grotendeels was uitgewerkt), op grond van de hierboven genoemde verschillen zou men tot de conclusie kunnen komen, dat voor een overspanning als er na het herstel van de vorige inzin-

king is opgetreden thans geen vrees hoeft te bestaan. Hierbij zij echter aangetekend, dat de ontwikkeling in de jaren 1954 tot en met 1956 werd vertraagd en ten slotte gestuit door een aantal remmende factoren, zonder welke de expansie mogelijk nog verder was voortgegaan. In de eerste plaats was dit de nog aanwezige arbeidsreserve, die zodanig was geslonken, dat een verdere uitbreiding van de productie nog slechts kon plaatsvinden door steeds kostbaarder machines aan te schaffen. In de tweede plaats bedroeg het saldo op de lopende rekening van de betalingsbalans in het vergelijkbare jaar 1954 slechts f. 260 mln., terwijl in 1959 een overschot wordt verwacht van niet minder dan f. 1.250 mln.¹⁾ De bestedingsruimte is dus thans ongetwijfeld groter dan in 1954.

Alles bijeengenomen moet worden geconstateerd, dat de tendens tot overspanning op de arbeidsmarkt ook thans weer aanwezig is. In feite kunnen de eerste symptomen daarvan reeds worden waargenomen. Uit diverse bedrijfstakken, vooral in het westen doch ook elders in het land, komen berichten over toenemende tekorten aan arbeidskrachten, zelfs aan ongeschoolde. Het is niet gezegd, dat de ontwikkeling even ver zal doorschieten als in 1956, doch voorlopig moet met de mogelijkheid daarvan ernstig rekening worden gehouden.

Voorschoten. L. J. NIESTEN.

¹⁾ Gegevens ontleend aan het S.-E.R.-advies inzake het in 1959 en 1960 te voeren sociaal-economisch beleid.

L. J. NIESTEN.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Overspanning?, door L. J. Niesten	575	Boekbesprekingen:	
Kosten en baten van agrarische structuurveranderingen, door Dr. Ir. A. Maris en Dr. C. de Galan	576	W. G. Hoffmann: The growth of industrial economics, bespr. door Prof. Dr. J. Tinbergen	587
De onder- en overbezetting van woningen, door Drs. J. J. Visman en L. Mink	580	Nederlands Limburg, bespr. door Drs. J. W. F. van Meegeren	588
Economisch-financiële aspecten van een culturele dierentuin, door Ir. F. J. Appelman	584	Geld- en kapitaalmarkt, door Drs. W. Werner ..	589
Het landbouwplan in de Sowjet-Unie, door Dr. Ir. D. D. Miedema	586	Notities:	
		Zeilen in Engeland en Amerika	583

Aan de hand van een globale analyse van kosten en baten geven schrijvers de betekenis aan van verbetering van de agrarische structuur. Voor het bereiken van een optimaal resultaat achten zij drie voorwaarden essentieel, t.w. 1. door integrale aanpak moet worden gestreefd naar de mogelijkheid, de meest economische combinatie van produktiefactoren te bereiken; 2. bestaat deze mogelijkheid dan moet zij door de grondgebruikers ook worden benut en 3. nadelen in de sociale sfeer moeten worden voorkomen, d.w.z. uitgestoten agrarische arbeiders moeten in andere sectoren werk kunnen vinden. Aan het eind van het artikel geven schrijvers ter verduidelijking van hun beschouwingen een getallenvoorbeeld, betrekking hebbend op de zandgronden in Nederland. Het laat zien dat, indien kan worden aangenomen dat de structuurverbeteringen een optimaal resultaat van de agrarische voortbrenging mogelijk maken en de vrijkomende arbeid elders nuttig werk kan doen, verbetering van de agrarische structuur op de zandgronden ruimschoots rendabel is.

Kosten en baten van agrarische structuur- veranderingen

Inleiding.

In een vorig artikel zijn een aantal structurele veranderingen geschetst, die de landbouw in het recente verleden heeft ondergaan, waarna een beknopte aanduiding van in de toekomst te verwachten structuurwijzigingen is gegeven. In dit tweede artikel zal nader worden ingegaan op de toekomstige veranderingen. Aan de hand van een globale analyse van kosten en baten zullen wij de betekenis van verbetering van de agrarische structuur trachten aan te geven. Gezien de huidige stand van zaken van het onderzoek is het niet mogelijk gedetailleerd op de materie in te gaan; de analyse zal dan ook in hoofdzaak kwalitatief zijn, al zal aan het slot ter verduidelijking een getallenvoorbeeld worden gegeven.

Wil men op economische wijze stelling nemen, dan dient men met alle kosten en baten van de agrarische structuurveranderingen rekening te houden. De kosten komen, beknopt weergegeven, neer op die van verbetering van verkaveling, ontsluiting en waterbeheersing, van boerderijverplaatsing, egalisering en herontginning, op die van intensieve voorlichting en bedrijfsvergroting en van openbare nutsvoorziening en krotopruiming. Door deze verbeteringen ontstaan aan de batenzijde kostenverlagingen. Enerzijds komen zij onder andere voort uit verbetering van de combinatie van de produktiemiddelen, betere verkaveling en betere bereikbaarheid van de percelen. Anderzijds ontstaan zij uit opbrengstverhogingen, door verhoging van de stofopbrengsten, de mogelijkheid tot snellere aanpassing aan de markt en aan het weer en tot wijziging van het bouwplan. Naast deze economische opbrengsten zijn er een aantal baten die men gemakshalve de sociale kan noemen, namelijk het moderniseren van het platteland door openbare nutsvoorziening, krotopruiming en ontsluiting. Ook op andere wijze wordt de plattelandssamenleving door de structuurwijzigingen beïnvloed, namelijk door verhoging van de welvaart en door veranderingen in het werkgelegenheidspatroon. Volledigheidshalve kan er nog op worden gewezen dat er verlies of winst aan natuurschoon kan optreden, maar hiervan zullen wij verder afzien.

Achtereenvolgens zullen wij nu kosten en baten aan een nadere beschouwing onderwerpen.

De kosten.

Als kosten van verbeteringen in de agrarische structuur dienen simpelweg te worden beschouwd alle kosten die voor cultuurtechnische werken, streekverbetering en bedrijfsvergroting worden gemaakt. In een algemene beschouwing is het niet mogelijk aan te geven, welke werkzaamheden in concrete gevallen noodzakelijk zullen zijn, noch welke kosten per categorie werkzaamheden zullen moeten worden gemaakt; dit hangt af van de situatie ter plaatse. In het eerste artikel is al gesteld, dat men bij de opstelling van een agrarisch plan met de verschillen in de agrarische en economische structuur van een gebied rekening dient te houden. In feite betekent dit, dat zowel het aantal werkzaamheden als het niveau van uitvoering in elk concreet geval afhankelijk gesteld moet worden van de te verwachten baten. Pas na een uitvoerige en veelal gecompliceerde voorcalculatie zal het mogelijk zijn de uitvoering met het hoogste rendement of met een als norm gesteld rendement te kiezen. Voor een generaliserende berekening is het noodzakelijk een aantal vooronderstellingen in te voeren; aan het slot van dit artikel volgt hiervan een getallenvoorbeeld.

Het zal duidelijk zijn, dat de kosten die nodig zijn om deze verbeteringen hun volle rendement te laten opleveren tot de kosten van structuurverbeteringen behoren te worden gerekend. Wij dienen dus de intensieve technisch-economische en/of huishoudelijke en agrarisch-sociale voorlichting die hiervoor veelal noodzakelijk zullen zijn in onze calculaties te betrekken. Veelal zal deze voorlichting door een streekverbeteringsplan worden gerealiseerd.

Tot goed begrip diene dat wij ons in deze macro-beschouwing niet zullen bezighouden met de verdeling van de kosten, bijv. over individuele grondgebruikers en Overheid; de kosten worden in hun geheel bezien.

De baten.

Om een duidelijk beeld te krijgen van de baten van de structuurverbeteringen zullen wij deze baten in twee categorieën indelen, t.w. in economische en sociale.

De *economische baten* bestaan uit verhoging van de geldelijke opbrengst van de agrarische produktie en uit verlaging van de produktiekosten. Verlaging van de

produktiekosten wordt bereikt door cultuurtechnische maatregelen, door vergroting van de bedrijven en verbetering van de bedrijfsvoering, nadat hiervoor de structurele mogelijkheid is geschapen. Door verbetering van de productie-omstandigheden wordt het mogelijk de agrarische voortbrenging op meer efficiënte wijze te doen plaats hebben. Hierdoor kunnen de meeste kostencategorieën worden verlaagd, zij het niet in gelijke mate. Zo zullen een verbetering van de vorm en de grootte van de kavels en een betere bereikbaarheid van de percelen in het algemeen de kosten doen dalen, maar dit zal vooral gelden voor die van de produktiefactor arbeid. Anderzijds zal echter ook een meer optimale combinatie van de produktiefactoren mogelijk worden, waardoor dus bepaalde kosten dalen, doch andere iets stijgen.

De kostendaling zal uiteraard het grootst zijn, indien een volledig rationele productie mogelijk wordt. Dit vereist een samenspel van verbetering van de technische productie-omstandigheden, de bedrijfsvoering en de bedrijfsgrootte. Pas in deze situatie zal het mogelijk zijn de factor arbeid optimaal te benutten en de combinatie van grond, kapitaal en arbeid eveneens optimaal te maken. Wij kunnen veilig stellen, dat de sanering van de bedrijfsgrootte hierbij als de primaire maatregel voor verbetering van grote gebieden in Nederland naar voren komt, omdat juist daardoor vermindering van het aantal agrarische arbeidskrachten mogelijk wordt. In dit verband kan worden gewezen op de vergelijking met de Deense landbouw, die in ons vorige artikel is gemaakt.

Naast een daling van de kosten kan ook een verhoging van de opbrengsten optreden na verbetering van de agrarische structuur. Vooral de verhoogde kwaliteit van de bodem, bijv. door waterbeheersing en egalisering, zal tot verhoging van de stofopbrengsten kunnen leiden. Evenals de kostendaling bij gelijke productie betekent de verhoging van de stoffelijke productie bij gelijke kosten een daling van de kostprijs. Terwijl echter bij constante productie de prijzen gelijk blijven, bestaat een gerede kans op prijsdaling na verhoging van de productie. Gezien de huidige en de vermoedelijke toekomstige marktconstellatie van agrarische produkten met hun sterk inelastische vraag betekent een verhoging van de stofopbrengsten niet een evenredige verhoging van de nominale opbrengsten, althans niet macro-economisch gezien. Het is zelfs waarschijnlijk, dat verhoogde agrarische productie in het geheel niet leidt tot toeneming van de nominale opbrengsten. Wel is voor de individuele boer of voor een klein gebied productieverhoging voordelig, doch voor de Nederlandse volkshuishouding behoeft dat zeker niet te gelden. Het is daarom dat, zoals in ons eerste artikel is gesteld, in Nederland een communis opinio ontstaat over de wenselijkheid produktiviteitsverhoging te bereiken door vermindering van het aantal arbeidskrachten in plaats van door intensivering met het bestaande arbeidspotentieel.

Het zal duidelijk zijn dat, indien kostendaling en opbrengstverhoging alternatieve mogelijkheden zijn, de daling van de kosten de voorkeur verdient. Dat wil immers zeggen, dat men de hoogste rendabiliteit kiest en dat de produktiefactoren zo economisch mogelijk worden aangewend. Op andere wijze kunnen ook de nominale opbrengsten worden verhoogd. De verbetering van de bodemkwaliteit en de mogelijkheid tot mechanisatie stellen de grondgebruiker in staat zich beter aan te passen aan het weer en aan de markt, dat wil zeggen hij kan sneller werken en zijn bouwplan wijzigen. In de praktijk kennen wij deze moge-

lijkheid als een realiteit; zo is bekend, dat op Walcheren na de herverkaveling vrij veel grasland in bouwland is omgezet.

Uiteraard zijn eveneens de baten van agrarische structuurveranderingen afhankelijk van de concrete situatie in een gebied. Pas na het invoeren van veronderstellingen kunnen generaliserende schattingen worden gemaakt. Dit blijven echter schattingen, omdat, in tegenstelling tot de kosten, exacte berekeningen niet mogelijk zijn. Simultaan met de structuurwijziging treden immers tal van veranderingen op en staat de agrarische voortbrenging aan vele invloeden bloot. Doordat deze invloeden (onderwijs, voorlichting, prijsveranderingen, enz.) niet geheel los van elkaar zijn te maken, is een exact evaluatie-onderzoek niet mogelijk. Wel kunnen verantwoorde schattingen worden gemaakt.

Deze schattingen leiden ertoe dat de grootste baten van agrarische structuurverbeteringen zijn te verwachten van besparing van de produktiefactor arbeid. Doordat structuurverbeteringen voeren tot de mogelijkheid van mechanisatie en rationalisatie is het niet te verwachten, dat op de kapitaalfactor kan worden bespaard; integendeel, de kapitaalkosten kunnen nog wel toenemen. Het is nu van belang erop te wijzen, dat op zichzelf een arbeidsbesparing geen voordeel is; zij is dat pas, als de arbeid elders nuttig kan worden aangewend en niet werkloos blijft. De geldelijke opbrengst van de bespaarde arbeid in de niet-agrarische bedrijfstakken is dan het voordeel van de agrarische structuurverbetering. In ons eerste artikel is er al op gewezen, dat gedurende het laatste decennium op grote schaal agrarische arbeidskrachten in andere bedrijfstakken zijn gaan werken. Indien structuurverbeteringen dit mogelijk maken, is daarin grotendeels hun betekenis gelegen. Het is in dit verband interessant, dat door Colin Clark ¹⁾ is vastgesteld, dat belangrijke verhogingen van de produktiviteit in het verleden veelal het gevolg waren van een overgang op grote schaal van agrarische arbeidskrachten naar andere bedrijfstakken.

Evenmin als dat bij de kosten van structurele agrarische verbeteringen is gedaan, zullen wij hier ten aanzien van de economische baten nader op de verdeling ingaan. De totale economische opbrengst zal worden verdeeld over agrarische producenten, consumenten en Overheid. Slechts in zoverre is bij een macro-economische beschouwing de verdeling van belang, dat een wijziging in de inkomensverdeling als zodanig als een voordeel kan worden beschouwd. Wij komen daarmee echter op de tweede categorie baten, namelijk de sociale.

De *sociale baten* bestaan voornamelijk uit het moderniseren van het platteland door ontsluiting, openbare nutsvoorziening en krotopruijing. Het welzijn ten plattelande wordt hierdoor verhoogd. De ontsluiting vergemakkelijkt bijv. het schoolbezoek en het pendelen over korte afstand en het deelnemen aan het sociaal-culturele leven. De verstarring in de samenleving kan door de economische en sociale ontsluiting worden voorkomen of doorbroken. Tezamen met een toeneming van de welvaart betekent dit, dat het platteland zijn aantrekkelijkheid behoudt tegenover de geïrbaniseerde samenleving.

Dit is mede noodzakelijk om niet een negatief saldo van sociale gevolgen van structuurveranderingen te doen ont-

¹⁾ Zie „De bronnen van de produktiviteit” in „E.-S.B.” van 28 januari 1959.

staan. Wij hebben immers gesteld, dat deze veranderingen vooral arbeidsbesparing tot gevolg zullen hebben. Dit betekent dus een daling van de agrarische werkgelegenheid. En deze brengt voor vele gebieden een emigratie mee op ruime schaal, omdat niet-agrarische werkgelegenheid in die gebieden ontbreekt. Indien werkloosheid ontstaat als gevolg van structuurverbetering, vervalt daarmee grotendeels het economische voordeel en treedt zelfs een sociaal nadeel op. Maar ook indien de uitgestoten agrarische arbeidskrachten elders werk vinden, kan voor de betrokken streek sociaal nadeel optreden. Door de bevolkingsdaling kan immers het economische, medische en culturele voorzieningsniveau achteruitgaan. In dat geval zal een regionale industrialisatie — in of nabij het gebied met structuurwijzigingen — gewenst zijn, of wel zal een aanpassing (schaalvergroting) van de betrokken samenleving moeten plaats hebben. Wij dienen ook dit gevolg van structuurverbeteringen goed te beseffen.

Op een tweede mogelijk sociaal nadeel, te weten het verlies aan natuurschoon, wordt hier niet nader ingegaan. Maar wel kan er de aandacht op worden gevestigd, dat dit het gebied ook economisch nadeel kan berokkenen, doordat de bedrijfstak toerisme een deel van zijn opbrengsten verliest.

De sociale baten van structuurwijzigingen zijn niet exact te kwantificeren; de betekenis die men eraan hecht is gedeeltelijk subjectief bepaald. Niettemin is het mogelijk een eenvoudig uitgangspunt te kiezen in die zin, dat de kosten, die specifiek voor sociale voorzieningen worden gemaakt, als sociaal renderend beschouwd worden. Openbare nutsvoorziening en krotopruiming kunnen op deze wijze buiten de economische calculatie vallen. Bovendien kan de ontsluiting gedeeltelijk sociaal renderend worden genoemd, bijv. voor de helft. Daarnaast is het gerechtvaardigd de kosten van huishoudelijke en agrarisch-sociale voorlichting te beschouwen als gecompenseerd door sociale baten. Indien deze — arbitraire — beslissingen juist zijn, behoeven wij in de economische calculatie met de betrokken kosten geen rekening te houden. Wij kunnen dan aannemen, dat op deze wijze de sociale baten en kosten van agrarische structuurverbeteringen zijn geëlimineerd; wat de batenzijde betreft is dit waarschijnlijk een minimumcalculatie.

Aanvullende opmerkingen.

Overzien wij de kosten en baten van structuurverbeteringen, dan blijken drie voorwaarden essentieel voor het bereiken van een optimaal resultaat.

In de eerste plaats moet door integrale aanpak worden gestreefd naar de mogelijkheid, de meest economische combinatie van produktiefactoren te bereiken.

Indien deze mogelijkheid bestaat is een tweede voorwaarde, dat zij door de grondgebruikers metterdaad wordt benut. Hiertoe zal een intensieve voorlichting, al of niet via streekverbeteringsplannen, veelal noodzakelijk zijn. De „timing“ van deze voorlichting is van grote betekenis. Zoals de structuurverbetering in haar algemeenheid afhankelijk moet worden gesteld van de te verwachten baten, is zij ook afhankelijk van de verwachting, dat de agrarische bevolking de geboden kansen zal benutten.

In de derde plaats moeten nadelen in de sociale sfeer worden voorkomen. Dat wil zeggen, dat de uitgestoten agrarische arbeid in andere sectoren werk moet kunnen vinden. Ter voorkoming van nadelen voor de plattelands-samenleving dient deze niet-agrarische werkgelegenheid gedecentraliseerd te worden.

Deze drie voorwaarden zijn essentieel voor het rendabel doen zijn van agrarische structuurverbeteringen. Het is daarom, dat aan sociaal en economisch onderzoek ten behoeve van deze verbeteringen, met name voor ruilverkavelingen en streekverbeteringen, veel aandacht wordt besteed. Door deze onderzoeken wordt de basis gelegd voor een verantwoorde keuze²⁾.

Het is van belang op te merken, dat een arbeidsbesparing, die van structuurverbeteringen het gevolg is, niet volledig tot uitdrukking behoeft te komen in de afstoting van mannelijke agrarische arbeidskrachten. Het kan zijn, dat de vrouwenarbeid in de landbouw vermindert; daarnaast kan de arbeidstijd van de agrariërs een daling ondergaan. Wij kunnen aannemen dat deze baten opwegen tegen hun alternatief van vrijkomende agrarische arbeidskrachten; de baten liggen dan echter meer in het sociale dan in het economische vlak.

Ten slotte zij opgemerkt, dat berekeningen van het huidige rendement van structurele agrarische verbeteringen in zekere zin een beperkte waarde hebben voor de bepaling van hun betekenis op langere termijn. Immers, wat is het alternatief? Wat gebeurt er met de landbouw indien geen ruilverkavelingen en streekverbeteringen plaats hebben en de bedrijfsvergroting niet haar beslag krijgt? De agrarische produktie-omstandigheden blijven dan, grosso modo, zoals zij nu zijn. De produktiviteit van de landbouw kan dan in de toekomst alleen stijgen op grote bedrijven met gunstige produktie-omstandigheden, dus juist daar, waar de structuurverandering niet nodig is. Behalve door de spontane bedrijfsvergrotingen is dan geen rationalisatie van de produktie mogelijk. Dit wil dus zeggen, dat de regionale welvaartsverschillen steeds groter worden en die tussen de landbouw en de overige bedrijfstakken eveneens. Indien de verbetering van de agrarische structuur in het buitenland doorgang blijft vinden (en dat is zeer waarschijnlijk), verzwakt de internationale positie van onze landbouw steeds meer.

In die situatie staan wij voor het alternatief een (aanzienlijk) deel van onze landbouw te laten verdwijnen of steeds hogere subsidies aan de agrarische bedrijfstak uit te keren. Indien wij het eerste niet willen — en gezien haar landbouwpolitiek wil de Overheid dit kennelijk niet — bereiken wij na kortere of langere tijd het punt, waarbij de gekapitaliseerde verliezen hoger worden dan de investeringskosten van structuurverbeteringen. De consequentie van deze redenering is, dat de huidige berekeningen een te laag rendement aanwijzen, mits men de produktie-omstandigheden in de landbouw voor lange tijd „up to date“ kan maken. Uiteraard ontslaat ons dit niet van de plicht zo nauwkeurig mogelijke berekeningen te maken en de urgentie van agrarische structuurverbeteringen ten opzichte van andere projecten — waarvoor deze redenering veelal ook zal opgaan — te bepalen.

Wel betekent het, dat bij verbetering van de produktie-omstandigheden en vooral bij bedrijfsvergroting moet worden gewaakt tegen een te star op de huidige omstan-

²⁾ Het is wellicht nuttig er hier op te wijzen, dat er natuurlijk verschil bestaat tussen het rendabel zijn van structuurverbeteringen en de urgentie ervan. De rentabiliteit wordt berekend door middel van een rentepercentage, dat gegeven is uit de marktverhoudingen (bijv. 5 pCt.). De urgentie wordt door vergelijking met andere rendabele investeringen bepaald. Indien de rendabele investeringen de beschikbare middelen overtreffen (dit wijst op de gebrekkigheid van de marktrentevoet), dient een prioriteitenschema te worden opgesteld.

digheden en mogelijkheden geënte oplossing³⁾. Bovendien is de consequentie van deze opmerking, dat de bereikte verbeteringen niet (bijv. door de grondgebruikers) weer ongedaan gemaakt moeten kunnen worden. Het bereikte niveau moet, ook ten aanzien van de bedrijfsgrootte, gehandhaafd kunnen blijven. Dit is een vierde belangrijke voorwaarde voor een optimale rendabiliteit.

Een getallenvoorbeeld.

De bovenstaande beschouwingen hebben grotendeels betekenis als een inventarisatie; in concrete gevallen zal het schema moeten worden opgevuld. Zowel het aantal als het niveau van structurele maatregelen kan variëren. Tegen perfectionisme zal moeten worden gewaakt; men passe bijv. bij wegeaanleg een marginale calculatie toe.

Vooraf ten aanzien van cultuurtechnische maatregelen is het voor de leek vaak moeilijk te overzien, wat nuttig en nodig is, te meer niet, daar de voorzieningen op lange termijn voldoende moeten zijn. De econoom vaart hier dus grotendeels op het kompas van de technicus. Vooral ook is het moeilijk na te gaan, in hoeverre bepaalde maatregelen afzonderlijk genomen kunnen worden of pas in wisselwerking met andere effect sorteren.

In het hier volgende getallenvoorbeeld zal in dit opzicht een, op technisch advies gebaseerde, min of meer arbitraire beslissing worden genomen. Zowel de kosten als de baten berusten daardoor op een schatting. Wij willen dan ook met onderstaande berekening slechts een orde van grootte aangeven. Het voorbeeld omvat de zandgronden in Nederland, een zeer groot gebied dus (1 mln. ha, dat is bijna de helft van de Nederlandse cultuurgrond), hetgeen nogmaals nadruk legt op het globale karakter van de berekening.

Ten aanzien van de kosten van de structuurverbeterende maatregelen gaan wij uit van de veronderstelling, dat de helft van de zandgrond in ruilverkaveling dient te komen (500.000 ha), terwijl in het overige deel streekverbetering, cultuurtechnische voorzieningen, bedrijfsvergroting en soms administratieve ruilverkaveling nodig zullen zijn. De investeringskosten van ruilverkaveling zullen f. 2.000 à f. 4.000 per ha bedragen, inclusief de ontsluiting, maar exclusief krotopruijing en openbare nutsvoorziening⁴⁾. Indien wij deze laatste werkzaamheden en de helft van de ontsluitingskosten als sociaal renderend beschouwen, variëren de overige investeringskosten van f. 1.700 tot f. 3.600 per ha. Als veilig gemiddelde kan f. 3.000 per ha worden aangehouden. Indien wij de kosten voor de andere helft van de zandgronden op f. 1.000 per ha stellen, zijn wij ook hiermee aan de hoge kant.

³⁾ Vgl. R. Rijnveld: „Structuurverbeteringen in de Europese landbouw” in „E.-S.B.” van 1 oktober 1958.

⁴⁾ Men zie ook het „Meerjarenplan voor ruilverkaveling en andere cultuurtechnische werken”.

In totaal kunnen de investeringen dus, voorzichtig berekend, op f. 2 mrd. worden gesteld. De jaarlijkse kosten bedragen dan (tegen 6%) f. 120 mln. Hierbij komen de kosten van intensieve voorlichting. Deze zijn te schatten op f. 10 per ha gedurende vijf jaar. Indien deze voorlichting overal noodzakelijk zou zijn en bijv. over vijftien jaar wordt uitgestrekt, bedragen de jaarlijkse kosten hiervan gedurende die vijftien jaar $\frac{f. 5 \times 10 \times 1.000.000}{15} = f. 3$

mln., een bedrag, dat in vergelijking met het voorgaande is te verwaarlozen.

Ten aanzien van de baten zullen wij evenmin als bij de kosten sociale factoren incalculeren. Eveneens gaan wij er, voorzichtigheidshalve van uit, dat verhoogde stofopbrengsten niet als economische baten kunnen worden beschouwd, omdat zij niet tot verhoogde geldelijke opbrengsten behoeven te leiden. Wij zullen dus alleen kostendaling en verbeterde aanpassingsmogelijkheid aan het weer en de markt in rekening brengen.

De kostendaling heeft betrekking op de factor arbeid. Noch de grond, noch de grondstoffen zullen als kosten-categorie wijziging ondergaan. Wel is het mogelijk, dat de kapitaalkosten veranderen. Enerzijds nemen deze af, doordat een efficiënter gebruik van gebouwen en machines mogelijk wordt (vooral door bedrijfsvergroting), anderzijds toe, doordat arbeid vervangen wordt door machines. Het is moeilijk te zeggen waarin deze beide tendenties resulteren⁵⁾. Wij zullen hier aannemen, dat zij elkaar in evenwicht houden.

De kostendaling komt dan neer op arbeidsbesparing. Welke omvang zal deze kunnen hebben? Indien het enige effect van de structuurverbeteringen zou zijn, dat de bedrijven kleiner dan 10 ha op het peil komen van de grotere, dan betekent dat een vermindering van het aantal mannelijke arbeidskrachten op deze bedrijven van 100.000 tot 60.000⁶⁾. Hierdoor zal wel enige daling van de produktie ontstaan, doch deze behoeft in totaal op de nominale produktie-opbrengsten geen invloed te hebben. Het zal duidelijk zijn, dat dit nog niet het gehele effect van de structuurverbeteringen voorstelt. Ook op de grotere bedrijven treden arbeidsbesparingen op. Anderzijds mogen echter niet al deze besparingen op rekening van structuurveranderingen worden geschoven. Ook zonder structuurwijzigingen treedt afvloeiing uit de landbouw op. Doch het is duidelijk dat vooral in de toekomst een aanzienlijke afstoting van arbeidskrachten uit de landbouw slechts

⁵⁾ Het gaat hier alleen om de wijziging van de combinatie der produktiefactoren, die het gevolg is van structuurverbeteringen.

⁶⁾ Vergelijk voor de huidige arbeidseffecten op kleine en grote bedrijven de kleine-boerenonderzoeken van het L.-E.I. Op bedrijven kleiner dan 10 ha vindt men één arbeidskracht op ruim 4 ha; op de bedrijven van 10-20 ha op ruim 7 ha.

(Advertentie)

Kabels met papier- en met plasticisolatie voor hoogspanning, laagspanning en telecommunicatie. Kabelgarnituren, koperdraad en koperkabel, staaldraad en bandstaal

N.V. NEDERLANDSCHE KABELFABRIEKEN • DELFT

De Centrale Directie van de Volkshuisvesting en de Bouwnijverheid hanteert voor de onder- en overbezetting van woningen, bepaalde normen waaraan, zoals zij zelf stelt, bezwaren zijn verbonden. In dit artikel gaan de schrijvers nader in op de gevaren die verbonden zijn aan het hantieren van deze normen. Hoewel landelijk gezien tegenover een percentage van 23 overbezette woningen 24 pCt. van het aantal woningen onderbezet is blijken de mogelijkheden tot verschuiving gering. De schrijvers wijzen er nl. o.a. op dat bij de onder- en overbezetting veelal de mate hiervan niet wordt vermeld, dat 30 pCt. der huishoudens in Nederland in een eigen woning is gehuisvest, waardoor de gewenste verschuivingen sterk beperkt worden, dat verhuizingen van de ene naar een andere gemeente noodzakelijk zouden worden, dat bij de voorgestane verschuivingen de welstandsfactor buiten beschouwing is gelaten en dat de onderbezette woningvoorraad in belangrijke mate door alleenstaanden wordt bewoond, waaronder veel ouderen.

De onder- en over- bezetting van woningen

Op het gebied van de huisvesting staat het probleem van de onder- en overbezetting van de woning en de daaruit door verschillende personen afgeleide mogelijkheden tot bestrijding van de woningnood zowel in kwalitatieve als in kwantitatieve zin, momenteel in het brandpunt van de belangstelling. Een van de belangrijkste aanleidingen tot het stellen van het probleem van de onder- en overbezetting was de aandacht, welke hieraan in het jaarverslag van de Centrale Directie van de Volkshuisvesting en de Bouwnijverheid over 1957 werd besteed.

De normen.

Men kan slechts over onder- en overbezetting van woningen spreken, wanneer men t.a.v. de bezettingsgraad bepaalde normen stelt. Dit heeft de Centrale Directie dan ook gedaan. Terecht wijst de Centrale Directie op de bezwaren, verbonden aan het stellen van normen. In bijlage II van genoemd jaarverslag, blz. 153, stelt zij nl.:

„... Daarbij deed zich de moeilijkheid voor dat er eigenlijk geen hanteerbare, algemeen geldende maatstaf van deze

(vervolg van blz. 579)

mogelijk is na verbetering van de produktie-omstandigheden. Vooral bedrijfsvergroting is daarbij essentieel. Wij kunnen veilig stellen; dat structurele maatregelen als ruilverkavelingen, streekverbeteringen en bedrijfsvergroting op de zandgronden zullen leiden tot een besparing van 35.000 arbeidskrachten, dat is nog geen 15 pCt. van het huidige aantal ⁷⁾.

Wat betekent deze arbeidsbesparing? Aangenomen, dat deze arbeidskrachten in andere bedrijfstakken werk vinden, dan kan — alweer voorzichtigheidshalve — hun loon, inclusief sociale lasten, als opbrengst worden beschouwd. Dit bedrag kan op f. 5.000 per arbeider per jaar worden gesteld, waardoor de totale opbrengsten f. 175 mln. per jaar bedragen. Gekapitaliseerd à 5 pCt. is dit f. 3½ mrd. Doordat de arbeidsbesparing laag geschat is en f. 5.000 opbrengst per arbeidskracht eveneens aan de lage kant is, lijkt het hier berekende bedrag zeker niet te hoog.

Naast arbeidsbesparing treedt door snellere en betere aanpassing aan weer en markt een verhoging van de opbrengsten op. Indien deze opbrengstverhoging voor de verkavelde 500.000 ha op 3 pCt. van de huidige bruto-opbrengst wordt geschat, dan is dat ongeveer f. 30 mln. per jaar, dus gekapitaliseerd f. 0,6 mrd.

Uit deze (het zij nogmaals met nadruk vastgesteld) globale berekening blijkt, dat de investeringskosten van

⁷⁾ Dit percentage is bepaald niet hoog: E. Oppermann komt in „Wirtschaftliche Auswirkungen von Flurbereinigung und Aussiedlung“ in „Agrarwirtschaft“ van september 1958 tot 25 à 30 pCt. Vergelijk ook „De landarbeiders in Nederland“, deel 2, blz. 97-100.

agrarische structuurverbetering op de zandgronden van f. 2 mrd. verre worden overtroffen door de gekapitaliseerde opbrengst van f. 4 mrd. Deze berekening geeft slechts een orde van grootte aan, doch zij is ten aanzien van de kosten aan de hoge en ten aanzien van de baten aan de lage kant. Indien kan worden aangenomen, dat de structuurverbeteringen een optimaal resultaat van de agrarische voortbrenging mogelijk maken en de vrijkomende arbeid elders nuttig werk kan doen, kan de verbetering van de agrarische structuur op de zandgronden ruimschoots rendabel worden geacht. Daarbij moet worden bedacht, dat op de zandgronden de kosten relatief laag en de opbrengsten relatief hoog zijn. Waar de kosten hoger, de arbeidsbesparing geringer en produktie-aanpassing minder waarschijnlijk zijn, kan natuurlijk een heel ander resultaat verwacht worden.

Ten slotte moet erop worden gewezen, dat de hier gestelde structuurverbetering grote investeringen vereist. Indien zij in vijftien jaar wordt gerealiseerd, eist dit een jaarlijkse investering van $\frac{f. 2 \text{ mrd.}}{15}$ dus van ruim f. 130 mln. Boven-

dien zijn voor de plaatsing van de vrijkomende arbeidskrachten in andere bedrijfstakken investeringen nodig. Indien hiervoor een bedrag van f. 20.000 per arbeidskracht nodig is, eist dit per jaar nog eens ruim f. 45 mln. De totale jaarlijkse investeringslasten bedragen dus f. 180 mln. Gezien onze globale berekening mag echter aan de agrarische structuurverbetering op de zandgronden een hoge urgentie worden toegekend.

Dr. Ir. A. MARIS.
's-Gravenhage.

Dr. C. DE GALAN.
Middelburg.

bezettingsgraad kan worden gevonden ¹⁾). Niettemin is gezocht naar een methode, die aan de hand van bepaalde vergelijkbare statistische gegevens *althans een indruk* ¹⁾ geeft van de bezettingsgraad der woningen. In het volle besef van de onvolkomenheid van de gedane keuze ¹⁾ zijn ten slotte de minimum en maximum aantallen vertrekken aangehouden, behorende bij een bepaalde grootte der huishoudingen. Vermeld zij dat een keuken als een vertrek is beschouwd, doch dat de vertrekken, die in gebruik zijn voor bedrijf of beroep, niet mede in de beschouwing zijn betrokken.

I. Minimum aantal vertrekken voor huishoudingen van:

- a. 1 persoon (alleenstaanden): { alleen of als hoofdbewoner in een woning: 2 vertrekken
inwonend (alleenstaanden-kamerbewoners): 1 vertrek
- b. 2 t/m 7 personen: { 1 woonvertrek, 1 keuken, 1 slaapkamer voor het echtpaar en verder een zodanig aantal slaapkamers dat maximaal 2 kinderen van gelijk geslacht tezamen slapen.
- c. 8 en meer personen: { 1 driepersoons slaapkamer voor kinderen van gelijk geslacht; overigens als onder b.

II. Maximum aantal vertrekken voor huishoudingen van:

- a. 1 persoon (alleenstaanden): in alle gevallen drie vertrekken. 2 woonvertrekken, 1 keuken, 1 slaapkamer voor het echtpaar en
- b. 2 of meer personen: verder een zodanig aantal slaapkamers, dat maximaal 2 kinderen van gelijk geslacht tezamen slapen.

Tot zover het citaat, ontleend aan het jaarverslag van de Centrale Directie. Voorts wordt in het verslag nog het voorbehoud gemaakt t.a.v. de grootte van de vertrekken omdat deze niet bekend is.

¹⁾ Cursivering van schrijvers.

De gevaren verbonden aan het hanteren van deze normen.

In het algemeen kan worden gesignaleerd dat de gestelde normen door diverse personen worden gehanteerd, zonder het genoemde voorbehoud in acht te nemen. Dit automatisch hanteren van de normen kan tot onjuiste conclusies leiden. Getracht zal worden dit nader aan te tonen.

Landelijk gezien zou 23 pCt. van de woningen overbezet zijn en 24 pCt. onderbezet. Een oplossing door verschuiving lijkt hier mogelijk. Bezieet men echter deze percentages voor de drie grote gemeenten (zie jaarverslag Centrale Directie, blz. 156):

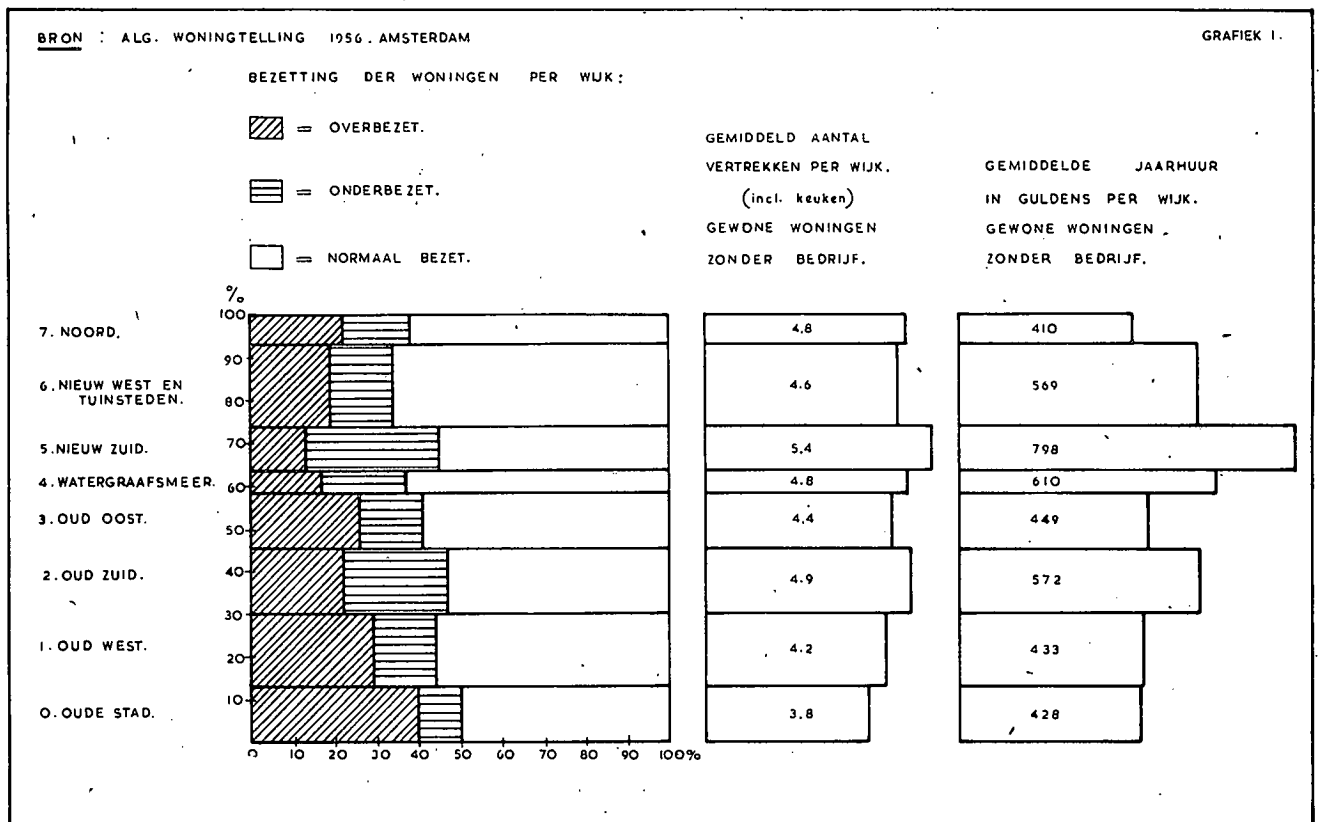
	overbezet	onderbezet
Amsterdam	23 pCt.	16 pCt.
Rotterdam	24 pCt.	18 pCt.
's-Gravenhage	16 pCt.	22 pCt.

dan blijkt de oplossing door verschuiving binnen de gemeente al niet mogelijk te zijn, zodat een eventuele compensatie met zich zou brengen dat gezinnen van de ene naar de andere gemeente zouden moeten verhuizen.

Rond 30 pCt. van de woningen in ons land wordt door hun eigenaar bewoond. Aangenomen mag worden dat deze groep bij de voorgestane verschuivingspolitiek nagenoeg volledig afvalt.

De mogelijkheid van verschuiving binnen de gemeente is voor Amsterdam nader geanalyseerd. Deze analyse is gebaseerd op een verdeling van de stad in acht zgn. wijken. Hierbij zijn de landelijke gebieden in West en Noord buiten beschouwing gelaten, aangezien het hier slechts een gering aantal woningen betreft (resp. 1.252 en 828).

In grafiek I is de bezetting van de woningen per wijk uitgedrukt volgens de drie onderscheiden categorieën: overbezet, onderbezet en normaal bezet. De verticale schaalverdeling geeft de verhouding van het aantal woningen per wijk weer. In deze grafiek is tevens het gemiddeld aantal vertrekken en de gemiddelde jaarhuur van de gewone

TABEL A.

De normen van de Centrale Directie, toegepast op de uitkomsten voor Nederland van de Algemene Woningtelling 1956

Aantal personen van het huishouden	Overbezet (minimum normen)						Normaal bezet	Onderbezet (maximum normen)					Totaal
	Aantal vertrekken te weinig					Totaal		Aantal vertrekken te veel					
	- 5	- 4	- 3	- 2	- 1			+ 1	+ 2	+ 3	+ 4	+ 5	
2 personen		175	223	13.973	73.730	87.926	348.205	150.522	84.476	27.276	7.602	4.270	274.146
3 personen		7.457	42.965	94.438	145.035	295.345	86.928	29.125	8.553	5.004			129.610
4 personen	42	2.055	13.763	37.973	79.209	133.042	271.001	68.212	22.375	7.572	2.656		100.815
5 personen	47	1.876	11.655	24.085	50.285	87.948	187.379	30.952	9.922	5.430			46.304
6 personen	516	3.637	9.285	18.489	42.097	74.024	91.573	15.428	6.501	2.491			24.420
7 personen	540	3.281	6.567	12.459	30.830	53.677	45.597	5.842	3.954				9.796
8 personen	231	1.780	3.597	6.690	16.145	28.443	30.002	3.457	1.446				4.903
9 personen	120	961	1.973	3.726	8.643	15.423	20.081	2.017					2.017
10 personen	582	1.193	2.064	4.844	6.085	14.768	6.527	653					653
11 personen	309	621	1.223	2.514	3.526	8.193	4.027	428					428
12 personen en meer	1.014	1.288	2.442	3.672	3.022	11.438	2.882						
Totaal huishoudens	3.401	16.867	60.249	171.390	408.010	659.917	1.302.619	364.439	157.799	51.322	15.262	4.270	593.092
Idem in pCt.	0,5	2,6	9,1	26,0	61,8	100,0	—	61,4	26,6	8,7	2,6	0,7	100,0
Alleenstaanden (zelfstandig of hoofdbewoner)	—	—	—	55	9.581	9.636	93.258	46.220	26.798	12.284	3.926	1.860	91.088
Idem in pCt.	—	—	—	0,6	99,4	100,0	—	50,7	29,4	13,5	4,3	2,1	100,0
Alleenstaanden (inwonend)	—	—	—	—	205	205	115.459	5.062	982	237	53	22	6.356
Idem in pCt.	—	—	—	—	100,0	100,0	—	79,6	15,5	3,7	0,8	0,4	100,0
Generaal totaal	3.401	16.867	60.249	171.445	417.796	669.758	1.511.336	415.721	185.579	63.843	19.241	6.152	690.536
Idem in pCt.	0,5	2,5	9,0	25,6	62,4	100,0	—	60,2	26,9	9,2	2,8	0,9	100,0

woningen zonder bedrijf opgenomen. Uit grafiek I blijkt duidelijk dat zich per wijk belangrijke verschillen voordoen, zowel in de bezetting, in het gemiddeld aantal vertrekken als in de jaarhuur. De wijken met de grootste over-, resp. onderbezetting zijn 0 en 5. Deze wijken worden gekarakteriseerd door het geringste, resp. grootste aantal vertrekken en de laagste (op Noord na), resp. hoogste jaarhuur. In deze wijken liggen dus, qua woonruimteverdeling, de gunstigste mogelijkheden voor een onderlinge ruil. Dit zou,

extreem gesteld, betekenen dat een groot gezin, gehuisvest in een te kleine woning in de binnenstad van Amsterdam (0) een grote woning zou moeten betrekken in het welgestelde Zuid (5), bewoond door een in verhouding tot de woning, te klein gezin.

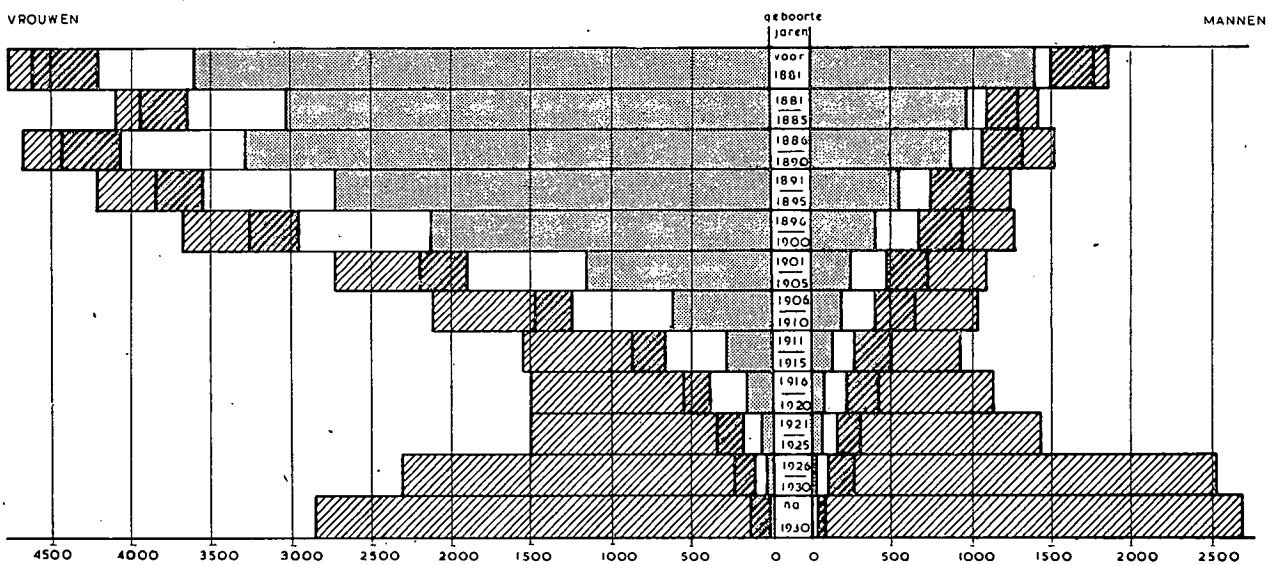
In het bovenstaande is geen aandacht aan de mate van over- en onderbezetting besteed. Het resultaat van een analyse hieromtrent is neergelegd in tabel A. Teneinde het aantal, uit deze analyse theoretisch voortvloeiende, ver-

BRON: ALG. WONING- EN GEZINSTELLING 1956. AMSTERDAM

GRAFIEK 2

ALLEENSTAANDEN NAAR WYZE VAN WONEN

= GEHUWD OF GEHUWD GEWEEST } GEARCEERD = INWONEND
 = ONGEHUWD EN NIET GEHUWD GEWEEST } ONGEARCEERD = ALLEEN IN WONING OF ALS HOOFDBEWONER

huizingen zo klein mogelijk te houden is — de gezinsgrootte als uitgangspunt nemend — ten aanzien van de overbezette woningen uitgegaan van de minimum normen en ten aanzien van de onderbezette woningen van de maximum normen.

Uit de tabel blijkt, dat 593.000 huishoudens van twee of meer personen en 91.000 alleenstaanden (exclusief de inwonende alleenstaanden) te ruim zijn gehuisvest, zodat bij de verschuivingen moet worden uitgegaan van 684.000 woningen. Bezie men nu de mate van overbezetting dan blijken 364.000 huishoudens van 2 of meer personen (d.i. 61,4 pCt.) over slechts één vertrek teveel en 158.000 huishoudens (d.i. 26,6 pCt.) over 2 vertrekken teveel te beschikken. De overige huishoudens (71.000, d.i. 12,0 pCt.) hebben dus meer dan 2 vertrekken teveel.

Wil men 593.000 huishoudens en 91.000 alleenstaanden „passend” huisvesten, dan zouden 1.368.000 verhuizingen moeten plaatsvinden! Bij vergelijking van deze cijfers met

Zeilen in Engeland en Amerika

In een artikel, getiteld „Sea Fever”, heeft „The Economist” van 11 juli jl. de ontwikkeling van de zeilsport in Engeland vergeleken met die in de Verenigde Staten. Het onderstaande is hieraan ontleend.

Vóór de oorlog was zeilen in Engeland uitsluitend een hobby van rijkelui. Een zeker snobisme was er toen niet vreemd aan. Luidde Koningin Victoria's klacht, toen de Prince of Wales met Sir Thomas Lipton aan het zeilen was, niet: „He's gone boating with his grocer”? Thans echter wordt de zeilsport aldaar door niet minder dan ongeveer een kwart miljoen lieden beoefend. „Middle class families”, kantoorbedienden en geschoolde arbeiders die dicht bij de kust wonen en vooral jonge mensen, zijn tegenwoordig de belangrijkste supporters van de zeilsport. Het is de kleine open wedstrijdzeilboot die in Engeland, dit in tegenstelling tot de Verenigde Staten, de meeste opgang heeft gemaakt.

In de Verenigde Staten, waar naar schatting zeven miljoen mensen een boot bezitten en zeven van de tien boten voorzien zijn van een buitenboordmotor, gaat de belangstelling in hoofdzaak uit naar de „family cruiser”. Vele van deze motorboten — met hun staartvinnen, clignoteurs, caravan-achtige interieurs e.d. — zijn in feite „water-auto's”.

Hoewel de zeilsportbeoefenaars in Engeland niet in dezelfde omstandigheden verkeren als hun Amerikaanse collega's — de Engelse zeiler is bijv., bij gebrek aan grote kanalen, rivieren en meren, aangewezen op havens, riviermonden en de zee —, geeft de ontwikkeling in de Verenigde Staten „The Economist” toch aanleiding tot de verwachting dat in de komende vier jaar de grootste vraag in Engeland zal uitgaan naar bescheiden „family cruisers” en runabouts (boten met aanhangmotor). „Designing these miniature cruisers, without building in the ulcer-generating devices of social competition which seem to have taken their usual toll in the United States, promises to be profitable in the future”, aldus genoemd blad.

de uitkomsten van een dergelijke berekeningsmethode voor Amsterdam komen weer belangrijke verschillen naar voren.

Zo heeft in Amsterdam niet minder dan 76,5 pCt. van de te ruim gehuisveste huishoudens slechts één vertrek teveel en 17,9 pCt. 2 vertrekken, terwijl deze percentages bij de zelfstandig of als hoofdbewoner wonende alleenstaanden resp. 64,9 en 27,3 zijn.

De tabel, voorkomend in het jaarverslag 1957 van de Centrale Directie (blz. 155), waarin ten aanzien van Amsterdam wordt opgemerkt dat 21.600 huishoudens van 2 personen in onderbezette woningen zijn gehuisvest, is enigszins tendentius, waar blijkt, dat van deze 21.600 huishoudens 16.400 slechts één vertrek teveel bewoonden.

Uit deze cijfers blijkt, dat de alleenstaanden, die zelfstandig wonen of hoofdbewoner zijn, relatief een groter ruimte-overschot hebben dan huishoudens van 2 of meer personen. De oorzaak hiervan mag niet worden gezocht in het betrekken van een te ruime woning door de alleenstaanden, maar in veranderingen, welke tijdens het bewonen van de betreffende woningen in het gezin zijn opgetreden (ontbinden van het huishouden door sterfte, scheiding en vertrek). Dit kan worden geconcludeerd uit grafiek II. Bij vergelijking van de leeftijdsopbouw van de groep alleenstaanden naar de wijze van wonen blijkt, dat de alleenstaanden, die alleen in een woning of als hoofdbewoner zijn gehuisvest (op de grafiek ongearceerd) vooral in de oudere leeftijdsklassen voorkomen, terwijl daarentegen het overwicht bij de inwonende alleenstaanden op de jeugdige leeftijdsklassen valt (gearceerd).

Samenvatting.

De Centrale Directie heeft in haar jaarverslag 1957 normen gesteld betreffende de onder- en overbezetting van woningen. De mogelijkheid tot het verminderen van de woningnood en tot het verbeteren van de huisvestings-toestand van vele huishoudens door middel van verhuizingen van overbezette naar onderbezette woningen en omgekeerd, wordt door verschillende personen overschat.

Als argumenten tegen deze overschatting zijn in dit artikel aangevoerd:

1. de normen worden gehanteerd zonder het door de Centrale Directie gestelde voorbehoud in acht te nemen;

2. bij de onder- en overbezetting van woningen is de mate hiervan niet in de beschouwingen betrokken. Een zeer groot deel van de woningvoorraad blijkt slechts in geringe mate onderbezet te zijn;

3. 30 pCt. der huishoudens in Nederland is in een eigen woning gehuisvest hetgeen het aantal der gewenste verschuivingen sterk zou beperken;

4. verhuizingen van de ene naar een andere gemeente zouden noodzakelijk zijn teneinde de voorgestane verschuivingen door te voeren;

5. bij de voorgestane verschuivingen is de welstandsfactor buiten beschouwing gelaten;

6. de onderbezette woningvoorraad wordt in belangrijke mate door alleenstaanden bewoond (het percentage onderbezette woningen bij de alleenstaanden — zelfstandigen/hoofdbewoners in gebruik bedraagt in Amsterdam 27 pCt. van de totale onderbezette woningvoorraad). Bij deze groep valt het accent in sterke mate op de oudere leeftijdsklassen, terwijl de leeftijdsopbouw der inwonende alleenstaanden hieraan diametraal is tegengesteld. De bij alleenstaanden in gebruik zijnde onderbezette woningvoorraad wordt derhalve bewoond door huishoudens, die door ontbinding zijn ingekrompen.

Een culturele dierentuin — die zich ten doel stelt zijn bezoekers interesse en eerbied voor de natuur bij te brengen, de wetenschap te dienen en met uitroeiing bedreigde diersoorten te redden — heeft hogere lasten dan een inrichting die, volgens het oude menagerieprincipe, uitsluitend dieren tegen betaling laat bezichtigen. Schrijver geeft een indruk van de bedragen die in een doorsnee Europese dierentuin zijn geïnvesteerd. Daarbij noemt hij een aantal voor diverse diersoorten geldende prijzen en behandelt hij de factoren, die op de prijsvorming van dieren invloed uitoefenen. Vervolgens bespreekt hij de exploitatie-uitgaven en de inkomsten van een dierentuin. Alleen tuinen, die niet met schuld zijn bezwaard en zich in hoge bezoclcijfers verheugen, hebben een kans zichzelf te bedruipen. De andere, en dat zijn zij bijna alle, moeten hun exploitatietekorten trachten te dekken door subsidies of giften.

Indien men een financieel-economische beschouwing aan een dierentuin wil wijden, dient men eerst duidelijk te maken op wat voor soort dierentuin zulk een beschouwing betrekking heeft. Het zal immers wel geen betoog behoeven, dat een tuin, die tot doel heeft zijn eigenaar winst op te leveren, op een andere wijze beheerd en gefinancierd zal moeten worden, dan een zgn. culturele dierentuin, omdat aan de laatste andere eisen worden gesteld. Dit betekent intussen niet, dat een culturele tuin niet volgens gezonde economische begrippen beheerd zou moeten worden, maar wel, dat een dergelijke instelling verplicht is soms ook onrendabele uitgaven te doen en een zekere stand dient op te houden. Een culturele tuin dient zich tot plicht te stellen zijn bezoekers interesse en eerbied voor de levende natuur bij te brengen en zal daarom zijn collecties op adequate en rante wijze moeten tentoonstellen. Dit betekent dat men de dieren zal moeten tonen in prettig aandoende, zeer ruime, verblijven en dat men zal moeten streven naar een goede of althans aanvaardbare combinatie van fauna en flora, teneinde de nauwe band tussen plant en dier zoveel mogelijk intact te houden.

Intussen mag de taak van een culturele tuin zich niet beperken tot het zonder meer tonen van planten en dieren; hij moet zich ook ten doel stellen de wetenschap te dienen en met uitroeiing bedreigde diersoorten te redden, ook al zou het dieren betreffen, die weinig „show”-waarde hebben en het doorsnee publiek niets zeggen. Uit een en ander resulteert dat een culturele dierentuin die zijn taak juist opvat voor veel hogere lasten komt te staan, dan een inrichting, die zich uitsluitend ten doel stelt dieren tegen betaling te laten bezichtigen en dus tewerk gaat volgens het oude menagerie-principe.

In een culturele tuin zal altijd een kapitaal van verschillende miljoenen guldens in gebouwen en in inventaris zijn vastgelegd; de bedragen, die voor rente en aflossing moeten worden betaald, zijn uiteraard navenant en belopen

Economisch-financiële aspecten van een culturele dierentuin

wel één- à tweehonderd duizend gulden per jaar. Een vrij aanzienlijk bedrag, variërend van een half tot één miljoen gulden, ligt ook vast in de dierencollectie, die bovendien van tijd tot tijd dient te worden aangevuld.

De prijs van wilde dieren is afhankelijk van vele factoren, zoals de zeldzaamheid der dieren, de toegankelijkheid en veiligheid van, alsook de afvoermogelijkheden in het vanggebied, de mogelijkheden om vangvergunningen te verkrijgen, de mogelijkheden en kosten van vervoer naar de plaats van bestemming, de constitutie der diersoort — gevoeligheid voor shock en ziekten —, de voortplantingsmogelijkheden in gevangenschap, de gemiddelde levensduur enz. enz. Ook in de dierenhandel geldt de wet van vraag en aanbod en bovendien hebben sommige dieren een uitgesproken affectiewaarde, omdat zij zeer gewild en altijd gevraagd „show”-materiaal vormen. Sinds het polio-onderzoek enorme aantallen van bepaalde apensoorten „verbruikt”, is de prijs van deze dieren vervleevoudigd.

In vele gevallen geven de transportkosten de doorslag, hetgeen uiteraard vooral tot uiting komt bij grote, zware dieren zoals olifanten, nijlpaarden, neushoorns, giraffen e.d. De prijzen dezer dieren liggen dan ook, hoewel het hier geenszins zeldzame dieren betreft, al naar gelang de grootte tussen f. 8.000 en f. 15.000. Een voorbeeld van een dier, dat niet alleen zeer zeldzaam is, maar bovendien een enorme affectiewaarde heeft is de reuzenpanda, waarvoor de London-Zoo onlangs f. 130.000 betaalde. Een aardige bijzonderheid is, dat de Londense dierentuin dit dier alleen voor die prijs kon verwerven, omdat het in Amerika, waar men er nog meer voor wilde geven, niet mocht worden ingevoerd. Ook de zeldzamere neushoornsoorten, als de witte en de pantserneushoorn, zijn moeilijk te verkrijgen en daardoor zeer duur: de prijs bedraagt ongeveer resp. f. 40.000 en f. 60.000, terwijl een paar andere soorten vrijwel niet meer te krijgen zijn, zelfs al zou men bereid zijn een aanzienlijk hogere prijs per stuk te betalen. Overigens betreft het in dit laatste geval diersoorten, die op de rand van uitroeiing staan en die misschien alleen nog gered zouden kunnen worden, als het gelukken zou de laatste individuen in gevangenschap tot geslaagde voortplanting te brengen.

Vergeleken met die van de zojuist genoemde dieren, zijn de prijzen, c.q. ruilwaarden, van dieren die zich in gevangenschap gemakkelijk voortplanten, veel lager. Bruine beren en wolven zijn altijd te krijgen voor enkele honderden gulden; leeuwen en gevlekte panthers voor minder dan f. 1.000. De prijzen van vogels variëren van enkele gulden tot f. 3.000 voor bijzonder zeldzame exemplaren. Voorts zijn er nog diersoorten, zoals de okapi, de kiwi, paradijsvogels, de brughagedis enz. die men niet via de dierenhandel kan betrekken, maar die men alleen kan aanschaffen met hulp en medewerking der Regering van het land waar zij voorkomen. Voor zulke dieren bestaat dus geen „natuurlijke” prijsvorming. Goed „prijshoudend” zijn de mensapen, waarvan de prijzen variëren van f. 1.500 voor een chimpansé, via f. 6.000 tot f. 9.000 voor een orang-utan, tot f. 20.000 voor een volwassen gorilla. Ook koraalvissen — zeer waardevol en teer „show”-object — en reuzenslangen — waarbij ook de lederwaarde een rol speelt — e.d. zijn goed prijshoudend. Overigens kan men zeggen, dat, waar de mens bezig is op progressieve wijze de wilde fauna te vernietigen, de prijzen van de meeste wilde dieren een sterk stijgende tendens vertonen.

Onder de exploitatie-uitgaven van een dierentuin zijn salarissen en lonen het belangrijkste: met f. 0,6 tot f. 1,5 mln. maken zij ongeveer 50 pCt. der totale uitgaven uit. Dit komt omdat een dierentuin arbeidsintensief is, wat op zichzelf weer een gevolg is van het feit, dat men met een uitgebreide levende hawe te maken heeft. Daarna volgen, behalve de reeds hiervoor genoemde vaste lasten, resp. de voeding der dieren ad f. 150.000 tot f. 250.000; onderhoud gebouwen f. 100.000; onderhoud beplanting en wegen f. 100.000 à f. 150.000; verwarming en verlichting f. 100.000 à f. 150.000 en propaganda f. 75.000 à f. 100.000, als voornaamste uitgaven.

Het voedsel der dieren moet van goede kwaliteit zijn en kan niet, zoals velen menen, uit mindere kwaliteit of zelfs afval bestaan. De enige concessie die men in dit opzicht kan doen, is de roofdieren te voeden met voor de mens afgekeurd, maar nochtans op het abattoir voor dierlijk voedsel goedgekeurd vlees en het voeren van ietwat wormstekig fruit aan de vruchteneters. Daartegenover staat echter, dat vele tropische dieren ook in de winter voedsel moeten hebben dat slechts bij mondjesmaat en dientengevolge slechts tegen hoge prijzen te koop is.

Het kostbaarst in onderhoud zijn de „grote” eters, zoals

olifanten, nijlpaarden en neushoorns die, mede omdat zij zulke slordige eters zijn en veel vermorsen, dure kostgangers zijn die voor circa f. 8 à f. 12 per dag verbruiken. Duur in onderhoud zijn ook de robben die, al naar de soort en het seizoen, per dag per dier voor f. 3 tot f. 6 aan vis verslinden, maar gelukkig niets vermorsen. Het menu der mensapen is uitgebreid en is vooral in de wintermaanden duur door het grote bestanddeel aan vruchten. De voeding van een volwassen mensaap kost dan ook zeker niet minder dan die van een mens. En zo zijn er nog vele andere dieren, groot en klein, wier speciale voedsel-eisen belangrijke uitgaven met zich brengen.

Onder de inkomsten spelen de entreegelden verreweg de voornaamste rol. De grootte van het bedrag dat via de loketten en uit abonnementen binnenkomt is uiteraard recht evenredig met het aantal bezoekers van de dierentuin en varieert van f. 1 mln. tot f. 2,5 mln. (Londen) per jaar. Daarnaast heeft elke dierentuin ten behoeve van zijn bezoekers diversiteiten, zoals restaurants, paviljoens e.d., alsook gelegenheid om tegen een geringe betaling ritjes te maken op olifanten en kamelen en in ponywagentjes of treintjes. Sommige tuinen hebben uitzichttorens en kunnen nog inkomsten verkrijgen uit de verhuur van zalen. Alle exploiteren souvenirwinkeltjes, automaten e.d. Soms wordt voor bepaalde attracties een extra kijkgeld gevraagd. Uit dit alles kunnen mogelijk nog extra-inkomsten ten bedrage van f. 100.000 à f. 150.000 worden verkregen ter vermindering van de verliezen. Ook kan in gunstige jaren een aardig bedrag in geld dan wel in de vorm van ruilwaarde worden verkregen uit geboorten; dit bedrag kan wisselen in grootte van f. 30.000 tot f. 100.000 per jaar.

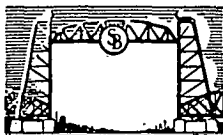
Uit het voorgaande moge blijken dat slechts tuinen, die niet door schulden zijn bezwaard en die zich bovendien nog in hoge bezoekcijfers mogen verheugen en dan niet alleen gedurende een paar hoogtijdagen, maar regelmatig over het jaar verspreid, een kans hebben zichzelf te bedruipen. Alle andere, en dat zijn zij bijna alle, moeten hun exploitatiekortten trachten te dekken door middel van subsidies of giften.

De algemene tendens is, dat het aantal bezoekers jaarlijks stijgt. In de Rotterdamse Diergaard bijv. bedraagt deze aanwas zelfs 6 pCt. per jaar. Deze stijging is niet uitsluitend een gevolg van de bevolkingsaanwas, maar vindt ook plaats omdat de stedeling de rumoerige stad en de huizenmassa's wenst te onvlieden en mede omdat de belangstelling voor de immer meer verdwijnende fauna en flora op verheugende wijze toeneemt. De belangstelling van het publiek is van zo grote verscheidenheid en van zulk een verschillend niveau, dat welhaast een ieder jaarlijks enige malen een dierentuin zou willen bezoeken en vooral die, welke door een ruime aanleg de natuurlijke omstandigheden zoveel mogelijk nabootsen. Dat is dan ook de reden, dat gemeenten en provinciale besturen gelden beschikbaar stellen om de gemeente of streek te verzekeren van een fraaie, recreatieve, instructieve en opvoedende dierentuin. Daartegenover heeft de beheerder van een culturele dierentuin de plicht te trachten, waar mogelijk, zonder de standing en doelstelling van de tuin te schaden, alles te doen om de tekorten zo veel mogelijk te beperken, teneinde bij een verantwoord entree de uit belastinggelden geputte subsidies zo laag mogelijk te houden.

§-Gravenhage.

Ir. F. J. APPELMAN.

(Advertentie)

N.V. SLAVENBURG'S BANK

Gevestigd te Rotterdam

VOOR ALUW BANK-, EFFECTEN- EN ASSURANTIEZAKEN

Na een kort overzicht te hebben gegeven van de in december vorig jaar bekend gemaakte doeleinden van het landbouwbeleid in de Sowjet-Unie voor de periode tot aan 1965, bespreekt schrijver de factoren die bij de realisering van het landbouwplan een grote rol spelen. Naar schrijvers mening wordt de Sowjet-landbouw op een wankel natuurlijke basis uitgeoefend. Het directe gevolg daarvan is dat de toepassing van kunstmest geen absoluut zeker middel is om de produktie te verhogen. De mechanisatie heeft in de landbouw van de Verenigde Staten en van Europa waarschijnlijk een hoger peil bereikt dan in die van de Sowjet-Unie. Schrijver betwijfelt, of de Russische boeren de voordelen van grote gemechaniseerde collectieve landbouwbedrijven reeds hebben leren inzien. De vraag, of de verhoging van de vleesproduktie bij slagen van het plan zal leiden tot export, moet volgens schrijver ontkennend worden beantwoord, indien ook het plan om de consumptie van veeteeltprodukten tot het peil van de Verenigde Staten op te trekken, wordt gerealiseerd.

Op 16 december 1958 zijn de doeleinden van het Sowjet-landbouwbeleid voor de periode tot aan 1965 nader gepreciseerd. In onderstaande tabel worden de streefcijfers voor dat jaar vergeleken met de tot nu toe behaalde resultaten.

	1957	1965	jaarlijkse stijging (in pct.)
	(x mln. ton)		
graan	104	160-180	10
ruwe katoen	4,2	5,7-6,1	4
suikerbieten	40	70-80	7
oliezaden	3,2	5,5	8
vlaslint	0,44	0,58	3
vlees	8	16	12
melk	55-60	100-105	10
wol	0,32	0,55	8

Bij de beoordeling van deze cijfers moet worden bedacht dat 1957 een relatief slecht jaar was ten gevolge van atmosferische omstandigheden. Om dezelfde reden waren de opbrengsten in 1958 in de akkerbouw-sector 10 à 15 pCt. hoger. Uitgaande van de geschatte opbrengsten van laatstgenoemd jaar zijn de noodzakelijke jaarlijkse procentuele stijgingen tot aan 1965 berekend. De stijging is dus vooral gedacht in de veehouderijsector en, in samenhang daarmee, bij de voedergranen.

De vraag rijst: in hoeverre is dit plan te realiseren? Bij de beoordeling van deze vraag spelen de technische factoren een grote rol. Eigenlijk heeft slechts een smalle strook land van een paar honderd kilometer breedte tussen de Poolse grens en Orenburg een klimaat dat een vrij intensieve landbouwproduktie toelaat. Noordelijker is de groeiperiode door het geringe aantal vorstvrije dagen te kort, zuidelijker ontbreekt voldoende regenval. Ten Oosten van de Oeral is er geen overgangsgebied tussen deze beide ongunstige factoren zodat de landbouw daar een gokspelletje met het klimaat is. De gemiddelde vorstvrije periode te Irkoetsk is precies de helft van die voor Nederland, dat op dezelfde breedtegraad ligt. De geïrrigeerde gebieden en enkele gunstig gelegen streken bij de Zwarte Zee en de Kaukasus zijn de uitzonderingen die de regel bevestigen.

Uit technisch oogpunt zou het in genoemd gebied van Centraal Rusland met relatief weinig moeite mogelijk zijn de opbrengsten per ha snel te doen stijgen. Maar waar-

Het landbouwplan in de Sowjet-Unie

schijnlijk zullen jaarlijkse schommelingen blijven bestaan. In het gebied ten Westen van de Oeral wisselden de graan-oogsten in de periode van 1883-1914 van 500 tot 1.000 kg/ha, schommelingen die zich ook in de latere jaren hebben voortgezet. In de nieuwe graangebieden van Kazakstan hebben de oogsten in de laatste vijf jaar gewisseld van ca. 200 tot ca. 1.000 kg/ha. Door de geringe en vooral zeer onregelmatige regenval mag daar eens in de twee à drie jaar een redelijke oogst (1.000 kg/ha) worden verwacht. Verder wordt door het omploegen van de steppe de mogelijkheid van winderosie sterk vergroot, zodat de kans op een slechte oogst eerder groter dan kleiner wordt.

De algemene conclusie dat de Sowjet-landbouw op een wankel natuurlijke basis wordt uitgeoefend, lijkt moeilijk te ontkennen. Het directe gevolg hiervan is dat de toepassing van kunstmest geen absoluut zeker middel is om de produktie te verhogen. Eerder zijn er resultaten te verwachten van planteveredeling. Hoewel aan dit aspect ongetwijfeld veel aandacht wordt geschonken is er tot nu toe bij de graanbouw (70 pCt. van het akkerbouwareaal) nog weinig van praktische resultaten te merken. De opbrengsten per ha in het gunstige jaar 1958 zijn slechts iets hoger geweest dan die in de periode 1909/14.

Een belangrijk hulpmiddel bij de strijd tegen de ongunstige weersomstandigheden kunnen de machines zijn, indien deze tenminste in voldoende hoeveelheid en variatie aanwezig zijn. De verkondigde mening dat de Sowjet-Unie de hoogste mechanisatiegraad in de wereld heeft klopt niet geheel met de cijfers.

Aantal per 1.000 ha landbouwgrond	Sowjet-Unie	Ver. Staten
aantal trekkers, uitgedrukt in eenheden van 15 pk	8	45
werkelijk aantal	2	25
vrachtauto's	4	15
maaidorsers	2	5

Zelfs rekening houdende met het zeer globale karakter van dit soort gegevens, mag gesteld worden dat de mechanisatie in de Verenigde Staten (en Europa) waarschijnlijk een hoger peil heeft bereikt. Ook krijgt men de indruk dat het machinepark niet geheel voldoet aan de eisen die de praktijk stelt.

Nog moeilijker is het de invloed na te gaan van andere factoren die de productie kunnen beïnvloeden, met name de bedrijfsgrootte en het prijssysteem. Als bedrijfsvormen zijn te onderscheiden:

a) *Sovchozen* of staatsboerderijen waar de werkrachten een vast loon krijgen en het risico geheel voor de Staat is; aantal 6.000 van gemiddeld 6.000 ha.

b) *Kolchozen* of collectieve boerderijen, waar het loon in verhouding staat tot de resultaten; aantal 72.000 van gemiddeld 2.000 ha.

c) *Individuele bedrijven*, in de meeste streken maximaal 0,5 ha groot; aantal in de orde van 10 à 20 miljoen.

Verre van een ondergeschikte rol te spelen in het economisch leven zijn de individuele bedrijfjes als totaliteit nog een belangrijke producent, vooral in de veeteelt-sector. Ongeveer de helft van het aantal stuks vee is in het bezit van deze bedrijven. Dat ondanks een reeks uitgebreide en scherpe maatregelen het individuele bedrijf zo'n belangrijke betekenis heeft maakt het twijfelachtig te veronderstellen dat de boeren de voordelen van grote gemechaniseerde collectieve landbouwbedrijven reeds hebben leren inzien.

Er is nog een ander aspect dat deze twijfel oproept: het gemiddelde loon van de werkrachten in de kolchozen is geschat op 160 roebel per maand. Om het totale inkomen te berekenen moet hier nog de opbrengst van de individuele bedrijfjes bij worden geteld. In de sovchozen zou het gemiddelde loon 450 roebel per maand en in de lichte industrie ongeveer 650 roebel per maand bedragen. Deze cijfers zijn als volgt enigszins te controleren: in de Verenigde Staten is de landbouwproductie momenteel globaal het dubbele van die in de Sowjet-Unie, het aandeel van de consumptie in het nationaal inkomen eveneens. De landbouwbevolking daarentegen is slechts $\frac{1}{4}$ van die in de Sowjet-Unie. Het gemiddelde inkomen van een werkracht in de landbouw in de Verenigde Staten is ongeveer \$ 2.000 per jaar, waaruit bij overigens gelijke omstandigheden een jaarincome zou volgen van $1\frac{1}{16} \times \$ 2.000$ voor een werkracht in de Sowjet-Unie of ca. 400 roebel per maand, bij de officiële koers die waarschijnlijk een geflatteerd beeld geeft van de Russische koopkracht. Een nauwkeuriger cijfer over het gemiddelde inkomen van de kolhoz-werkrachten (ca. 90 pCt. van de landbouwbevolking) heeft trouwens weinig betekenis, omdat er zeer grote verschillen bestaan tussen de bedrijven onderling. Vrijwel zeker is dat deze categorie zelfs met de inkomsten uit het eigen bedrijfje gemiddeld niet meer verdient dan een sovchoz-werkracht, dus ongeveer de helft van het loon in de industrie.

De regionale verschillen in beloning vinden hun oorzaak niet alleen in het technische en bedrijfseconomische vlak maar ook in het prijssysteem. Industriële gewassen als vlas, suikerbieten en katoen, waarvan de teelt alleen in bepaalde gebieden mogelijk is, zijn steeds relatief beter betaald dan de granen en de veeteeltproducten. Tot aan 1953 waren de inleverprijzen voor vlees zo laag, dat deze in genoemd jaar met 400 pCt. zijn verhoogd om de situatie enigszins recht te trekken. Ook die van andere veeteeltproducten zijn verhoogd. En inderdaad is de vooruitgang in deze sector sinds 1953 zeer behoorlijk te noemen. Of evenwel de streefcijfers voor 1965 zullen worden bereikt is zozeer van factoren afhankelijk waarop de mens geen invloed heeft, dat iedere voorspelling een slag in de lucht is.

Gesteld echter dat het plan slaagt: zal dit dan tot export moeten leiden? Deze vraag moet ontkennend worden beantwoord indien ook het plan om de consumptie van

veeteeltproducten tot het peil van de Verenigde Staten op te trekken, wordt gerealiseerd. Immers, de laatste jaren bedroeg dit verbruik ongeveer 50 pCt. (voor vlees zelfs nog minder) van het Amerikaanse. Aan te nemen is wellicht ook dat de voorgestelde verhoging van het industriële loon in de Sowjet-Unie evenals in andere landen een „Edelfresswelle” ten gevolge kan hebben. Welke omvang deze soms aanneemt is bijv. in Frankrijk gebleken in de periode 1950-1957. Zelfs een verhoging van gemiddeld 50 pCt. van de vleesproductie in zeven jaar, bijna het technische maximum onder gunstige natuurlijke omstandigheden, kon de vraag ten gevolge van de reële loonstijging niet bijbenen. Wanneer deze stijging echter ophoudt of zelfs in een daling omslaat, valt te vrezen dat er exportoverschotten kunnen ontstaan, die snel in omvang toenemen. Gezien de enorme omvang van de productie in de Sowjet-Unie kunnen uiteraard ook overschotten ontstaan zodra het, vooral bij veeteeltproducten zeer gecompliceerde, marktverloop gaat horten en stoten. Indien bijv. de varkensvleesconsumptie 1 pCt. achterblijft bij de productie, vertegenwoordigt dit een hoeveelheid gelijk aan ongeveer de helft van de Nederlandse export.

Katwijk aan Zee.

Dr. Ir. D. D. MIEDEMA.

BOEKBESPREKINGEN

W. G. Hoffmann: The growth of industrial economies.
Translated from the German by W. O. Henderson and
W. H. Chaloner Manchester University Press, Man-
chester 1958, XIV + 183 blz.

Dit boek is een Engelse vertaling van de in 1931 door de schrijver gepubliceerde studie „Studien und Typen der Industrialisierung”, waarin intussen de statistische gegevens zijn bijgewerkt en het betoog is herzien in het licht der sindsdien gevoerde discussies.

Prof. Hoffmann heeft, zoals men weet, reeds in de dertiger jaren zeer omvangrijke statistische onderzoeken over dit onderwerp uitgevoerd. Zeer in het kort komt zijn methode er op neer dat hij de verschillende stadia der industrialisatie baseert op de verhouding tussen de omvang der consumptiegoederen- en de kapitaalgoederenindustrieën, gemeten hetzij naar het aantal arbeiders, hetzij naar de netto-productiewaarde — hetgeen gewoonlijk geen groot verschil maakt. Als typisch voor de eerste fase beschouwt de auteur een verhouding van 5 : 1; voor de tweede ongeveer 2 : 1, voor de derde 1 : 1. Deze fase was voor de grote industriële landen in het begin van de 20e eeuw bereikt. Met overvloedig cijfermateriaal laat Prof. Hoffmann zien, wanneer een aantal landen deze verschillende fasen hebben bereikt. In een later hoofdstuk ontwikkelt hij het begrip „dominerende industrie” en laat hij zien hoe dit somtijds de textielindustrie, somtijds de industrie der voedingsmiddelen of, in het derde stadium, de metaalindustrie is.

Het boek is geschreven lang voordat Rostow zijn denkbeelden over de fasen der industrialisatie ontwikkelde en daarom kan men er geen diepgaande discussie in verwachten aangaande de verschillen in benaderingswijze tussen de twee auteurs. Ten aanzien van beiden komt bij recensent wel, indien hij hun beschouwingen leest, de vraag op, in hoeverre zij onder hun symtomen elementen hebben die eigenlijk niet systematisch samenhangen met het eigenlijke ontwikkelingsproces. Zo zal de grootte-verhouding van

consumptiegoederen- en kapitaalgoederenindustrie mede bepaald worden door de exportsamenstelling van een land. Het is duidelijk dat de landen die het eerst geïndustrialiseerd waren een grotere produktie van kapitaalgoederen hadden, in een latere fase, dan met hun eigen behoeften overeenkwam, omdat zij ook andere landen voorzagen van kapitaalgoederen. Dat zal voor de landen die het laatst industrialiseren uiteraard in mindere mate het geval zijn. Er zijn overeenkomstige vragen te stellen t.a.v. de theorieën van Rostow. Men zou zich bovendien kunnen voorstellen dat er andere „data” zijn dan de door beide schrijvers genoemde symptomen, die voor het verloop van het ontwikkelingsproces medebepalend zijn, zoals de coëfficiënten die in de produktiefuncties een rol spelen, inclusief de lengte van het produktieproces van investeringsgoederen.

Inderdaad zijn wij nog slechts aan het begin van een wetenschappelijke analyse van al de relaties die het ontwikkelingsproces bepalen. De pioniers, zoals Hoffmann, hebben de volle moeilijkheid gehad van het bijeenbrengen van het cijfermateriaal en men moet voor deze prestatie reeds dankbaar zijn. De eerste ordening van het materiaal die in het onderhavige boek bovendien heeft plaats gevonden is daarboven zeer nuttig.

's-Gravenhage.

J. TINBERGEN.

Nederlands Limburg. Regionale Studies Werkgelegenheid, uitgaande van de E.G.K.S., Luxemburg, december 1957, 104 blz.

Onder auspiciën van de Hoge Autoriteit van de E.G.K.S. werd een „verkenning omtrent het huidige en toekomstige personeelsvraagstuk van de mijnbouw in Nederlands Limburg” uitgegeven. Aan de samenstelling werkten mede Dr. H. C. W. Roemen en Drs. W. P. G. Toonen van het Economisch-Technologisch Instituut in Limburg, P. C. A. 't Hoen en Drs. L. W. Haas van de Provinciale Planologische Dienst van Limburg. Het geheel stond onder leiding van Dr. J. Winsemius van de Rijksdienst voor het Nationale Plan. Het voorwoord van Paul Finet geeft als verantwoording van deze studie, dat de E.G.K.S. in het algemeen tot taak heeft bij te dragen tot de uitbreiding van de werkgelegenheid en de continuïteit ervan te waarborgen.

Het boek is ingedeeld in een vijftal hoofdstukken: Bevolking; De beroepsbevolking; Economische structuur; Arbeidsvoorziening en werkloosheid; Vooruitzichten met betrekking tot de toekomstige ontwikkeling. Het geheel is rijkelijk gedocumenteerd met tabellen en grafieken. Hoewel de titel van het boek doet veronderstellen, dat de gehele provincie Limburg in het onderzoek wordt betrokken, hebben de schrijvers zich bewust beperkt tot een onderzoek in een viertal deelgebieden, bestaande uit de Mijnstreek, Zuidelijk Zuid-Limburg, Midden-Limburg ten oosten van de Maas en Overig Midden-Limburg. Buiten bespreking blijft Noord-Limburg, daar de aanknopingspunten van dit gebied met de Mijnstreek minimaal zijn.

De waarde van deze publikatie dient vooral hierin gezocht te worden, dat bewust aandacht wordt geschonken aan de problemen verbonden aan de groei van de beroepsbevolking en de ontwikkeling van de werkgelegenheid in een gebied, dat vooral na 1945 sterke structurele wijzigingen te zien heeft gegeven. Tevens werd een waardevolle bijdrage geleverd voor wat genoemd zou kunnen worden „de arbeidsmarkt wetenschap”.

Het hoofdstuk over de beroepsbevolking geeft, uitgaande van de gegevens van de volkstellingen in 1909, 1930 en 1947, inzicht in de groei van de beroepsbevolking t.o.v. de totale bevolking en in de verdeling ervan over de bestaansbronnen. De veranderingen, die in de loop der jaren hebben plaatsgevonden, worden uitvoerig geanalyseerd. Te betreuren valt evenwel, dat niet getracht werd de ontwikkeling na 1947 in de studie op te nemen. Het is juist de na-oorlogse ontwikkeling, die het beeld van Limburg diepgaand heeft gewijzigd. Ter illustratie het volgende: blijkens de volkstelling 1947 was van de beroepsbevolking in het onderzochte gebied 46,8 pCt. werkzaam in nijverheid en ambacht, 18,3 pCt. in de landbouw en 34,9 pCt. in de dienstensector. In 1958 waren deze percentages voor geheel Limburg resp. 53, 14 en 33. Raadpleging van de jaarlijks door het Districtsbureau voor de Arbeidsvoorziening gepubliceerde arbeidsmarktbeschrijving had in deze uitkomst kunnen brengen.

Een zelfde opmerking kan ook gemaakt worden met betrekking tot het hoofdstuk, waarin de economische structuur wordt behandeld. De in tabel 4 berekende gemiddelde bedrijfsgrootte heeft betrekking op de jaren 1930 en 1950. De gemiddelde bedrijfsgrootte liep voor de nijverheid op van 7,5 in 1930 tot 10,0 in 1950 voor mannen en van 0,8 tot 1,8 voor vrouwen. Volgens de gegevens uit meergenoemde arbeidsmarktbeschrijving bedroegen deze gemiddelden in 1958 reeds 12,8 voor mannen en 1,8 voor vrouwen. Hieruit blijkt wel dat vooral na 1950 sterke veranderingen zijn ingetreden.

In het hoofdstuk over de arbeidsvoorziening en de werkloosheid werd daarentegen voor de ontwikkeling van de werkgelegenheid, vraag naar en aanbod van arbeidskrachten en de behoefte aan werkkrachten voor een belangrijk gedeelte teruggegrepen op de gegevens van de door het Districtsbureau voor de Arbeidsvoorziening uitgegeven arbeidsmarktbeschrijving. Aandacht wordt hierbij speciaal geschonken aan de situatie in het mijnbedrijf.

In het laatste hoofdstuk — vooruitzichten met betrekking tot de toekomstige ontwikkeling — wordt allereerst een beschouwing gegeven over de groei der beroepsbevolking. Uitgaande van de leeftijdsopbouw van de beroepsbevolking op 31 december 1955 wordt voor de jaren 1960, 1965, 1970 en 1975 de te verwachten omvang van de mannelijke produktieve groep (15-64 jarigen) berekend. De uitkomsten laten zien dat de produktieve beroepsbevolking, die in 1955 een omvang had van 220.929, in 1975 zal zijn toegenomen tot 315.650.

Bij de gemaakte opzet is geen rekening gehouden met de samenstelling van de beroepsbevolking in een zelfstandig en een onzelfstandig gedeelte. Het maken van genoemd onderscheid in de beroepsbevolking is niet van belang ontbloot, daar de recrutering van arbeidskrachten praktisch alleen maar kan geschieden uit de groep van de onzelfstandige beroepsbevolking. Volgens gegevens van de volkstelling 1947 maakte de onzelfstandige beroepsbevolking in Limburg 72,25 pCt. van de mannelijke beroepsbevolking uit en volgens de gegevens van de woningtelling 1956 77,65 pCt. Door extrapolatie zou het mogelijk zijn geweest ook voor de jaren 1960, 1965, 1970 en 1975 de omvang van de onzelfstandige beroepsbevolking te berekenen.

Bij het stellen van de „diagnose”, toegespitst op de arbeidsmarkt in het onderzochte gebied en wel speciaal

op de vraag naar en het aanbod van mijnwerkers, werd noodgedwongen uitgegaan van een aantal veronderstellingen. Deze veronderstellingen hebben echter alleen betrekking op de aanbodzijde. Bij de vraagzijde wordt volstaan met het publiceren van de geraamde totale personeelsbezetting van de gezamenlijke steenkolenmijnen. Evenals bij de aanbodzijde hadden hier enkele veronderstellingen kunnen worden gemaakt, bijv. met betrekking tot de invloed van de kernenergie en de invloed van de olie. In hoeverre beide elementen al dan niet in de behoefte aan nieuwe arbeidskrachten in de mijnindustrie voor de komende jaren zijn verwerkt, valt niet na te gaan. Onduidelijk blijft ook, of in deze behoefte de vraag naar arbeidskrachten van de nieuwe mijn Beatrix, die binnen enkele jaren in productie komt, is verwerkt.

Resumerend zou kunnen worden opgemerkt, dat de samenstellers van de studie er in geslaagd zijn een waardevolle bijdrage te leveren op het gebied van de problematiek van de arbeidsmarkt en dat zij verder hebben aangetoond dat de arbeidsvoorziening van de mijnindustrie binnen enkele jaren zeker zal zijn gesteld door de sterk toenemende groei van de beroepsbevolking. Na 1965 zou zelfs van een aanzienlijk overschot sprake kunnen zijn.

Maastricht.

Drs. J. W. F. VAN MEEGEREN.

GELD- EN KAPITAALMARKT

De geldmarkt.

De weekstaat van De Nederlandsche Bank van 13 juli jl. vertoonde slechts onbelangrijke wijzigingen. De deviezenvoorraad daalde met f. 10 mln., waarvan de verkrappende werking op de geldmarkt weer werd geneutraliseerd door f. 16 mln. bankbiljetten, die naar de Centrale Bank terugstromden en waarvoor de banken werden gecrediteerd. Ook het saldo van de Schatkist bleef hoog op f. 946 mln., zodat een kroniekschrijver in een der dagbladen reeds de mogelijkheid van een welvaartsuitkering opperde, een aardig idee met deze warmte.

De geldmarkt bleef dan ook ruim, al was er van woensdag af van enige verkrapping sprake door de storting welke die dag moest plaatsvinden op het Amerikaanse schatkistpapier, waarop deze week door de banken behoorlijk moet zijn ingeschreven.

Het zal interessant zijn te vernemen, welke gevolgen de stijging van de rente op de Amerikaanse geldmarkt heeft op de markt te Londen, waar zeer grote bedragen „surplus funds” van bankiers over de gehele wereld voor korte tijd zijn belegd. Zonder twijfel zal er de eerstkomende tijd een overbrengen van deze middelen naar New York plaatsvinden, hetgeen een druk op het pond impliceert. De Engelse reserves zijn groter dan ooit en het betalingsbalanssaldo is voor de tijd van het jaar zeer gunstig, zodat Engeland zonder moeite aan de versterkte vraag naar dollars zal kunnen voldoen.

De kapitaalmarkt.

In de afgelopen week was de obligatiemarkt flauw gestemd. De $4\frac{1}{2}$ pCt. Nederland 1959 daalde tot $99\frac{11}{16}$ op donderdag en al herstelde de koers zich de volgende dag tot $99\frac{15}{16}$, toch lijkt het er op, dat de kapitaalrente een keerpunt heeft bereikt en gepasseerd. De daling werd veroorzaakt doordat geldmarktmiddelen, die in obligaties waren belegd, werden teruggetrokken, een proces dat nog

CENTRAAL BEHEER

Singel 126-130, Amsterdam-C.

PENSIOEN-RISICO

biedt een nieuwe verzekering
van weduwenpensioen.

De algemene weduwen- en wezenwet geeft in vele gevallen een weduwe slechts gedurende een korte periode recht op een wettelijke uitkering. Pensioen-Risico stelt voor werkgevers de mogelijkheid open een tijdelijk weduwenpensioen van f. 1326,- per jaar voor de echtgenoten van hun werknemers te verzekeren, ingaande zodra de wettelijke uitkering wordt gestaakt en eindigende uiterlijk bij het bereiken van de leeftijd van 65 jaar.

De premie voor deze verzekering is verschuldigd tot de 50-jarige leeftijd van de echtgenote van de verzekerde werknemers bedraagt: f. 15,- per jaar per verzekerde, indien de uitkering wordt beëindigd bij hertrouw van de weduwe; f. 25,- per jaar per verzekerde, indien de uitkering bij hertrouw blijft doorlopen of wordt toegekend, omdat de wettelijke uitkering wegens hertrouw wordt beëindigd.

wel enige tijd zal aanhouden en waarbij een duidelijk verband bestaat met de rentestijging te New York. Naarmate de obligaties thans worden gekocht door beleggers, die deze in portefeuille houden, was er sprake van een nuttige voorfinanciering.

Wanneer deze regels verschijnen, is het resultaat van de K.L.M.-emissie reeds bekend en zullen de emittenten weten, in hoeverre de condities, welke eerst zeer gunstig schenen, niet door de ontwikkeling op de markt van staatsobligaties werden achterhaald. In tijden van stijgende rente is het emissiebedrijf bepaald geen sinecure!

Op 15 juli begon de staking in de Amerikaanse staalindustrie en het ziet er naar uit, dat de Unions deze keer geen gemakkelijke overwinning zullen behalen, al schijnt de beurs met voortschrijdende inflatie te rekenen. De argumenten van de werkgevers zijn zeker vermeldenswaard, omdat zij een duidelijke indicatie zijn, dat men in de Verenigde Staten inziet, dat prijsstijgingen voorkomen dienen te worden, wil men op den duur niet gedwongen worden, de pariteit van de dollar te wijzigen. In december 1958 importeerden de Verenigde Staten voor het eerst in de geschiedenis meer staal dan zij exporteerden, en in de eerste vier maanden van 1959 daalde de export met 27 pCt. De Amerikaanse staalprijsen liggen thans ongeveer 10 pCt. boven het Duitse, Franse en Engelse niveau. Verdere prijsstijging zou tot verlaging van de produktie en ontslag van arbeiders leiden. Wellicht zal de Amerikaanse staalarbeider het dus voorlopig moeten stellen met \$ 3,08 per uur. Een argument van minder gewicht lijkt ons, dat de industrie de grote winsten nodig heeft voor de interne financiering van de uitbreidingen.

De gebeurtenissen in de Verenigde Staten gedurende de afgelopen week wijzen er alle op, dat men in brede kringen achter de deflatiepolitiek staat, welke de Regering voert. Het rekenen op een verdere stijging van de Amerikaanse aandelenmarkt zou kunnen worden gelijkgesteld met een speculatie tegen het welslagen van deze politiek, een speculatie die, naar onze mening, gelet op de mentaliteit van het Amerikaanse volk, niet veel winstkansen biedt.

Op de Amsterdamse effectenbeurs worden zeer vele en zeker de belangrijkste Amerikaanse fondsen sinds jaar en dag genoteerd. Sedert het Wirtschaftswunder bij onze burens is dit eveneens met een aantal Duitse effecten het geval. Het blijft echter opvallend, dat de belangrijkste Engelse, Franse, Belgische, Zwitserse en Italiaanse fondsen aan onze beurs niet worden genoteerd. Aandelen als British Petroleum, Saint Gobain, Petrofina, Nestlé en Montecatini zijn bij ons belegend publiek onbekenden. Misschien brengt de verdere uitbouw van de gemeenschappelijke markt hierin een verbetering.

Aand. indexcijfers	A.N.P.-C.B.S. (1953 = 100)	2 jan. 1959	10 juli 1959	17 juli 1959
Algemeen		255	292	294
Internat. concerns		375	422	424
Industrie		174	215	216
Scheepvaart		151	151	152
Banken		138	175	182
Indon. aand.		103	126	127

Aandelen		f. 193,20	f. 156,40	f. 155,40
Kon. Petroleum		452	574½	574½
Unilever		493¾	635½	638½
Philips		262	360	369¼
A.K.U.		341	540	549
Kon. N. Hoogovens		193	226	225
Van Gelder Zn.		158½	158	165¼
H.A.L.		253½	315	330
Amsterd. Bank		131½	151¼	149¼
Ver. H.V.A. Mij-en				

Staatsfondsen				
2½ pCt. N.W.S.		59¾	58	58
3½ pCt. 1947		90½	92½	92½
3¼ pCt. 1955 I		87½	88¾	87¾
3 pCt. Grootboek 1946		88¾	89¾	89¾
3 pCt. Dollarlening		90¾	91¾	90¾
4½ pCt. Nederland 1958		99½	100½	99½

Diverse obligaties				
3½ pCt. Gem. Rotterdam 1937 VI		90½	92	90¾
3¼ pCt. Bk.v.Ned.Gem.1954 II/III		91½	87¼	87¼
3½ pCt. Nederl. Spoorwegen		89	91¾	91¾
3½ pCt. Philips 1948		95	96¾	96
3¼ pCt. Westl. Hyp. Bank		83½	88¼	87¼
6 pCt. Nat. Woningb.len. 1957		110	111¾	110¾

New York				
Aandelenkoersgemiddelde				
Dow Jones Industrials		588	664	657

W. WERNER.

Efficiency

bespoedigt
Uw contacten
met gegadigden

★

Indien
Uw telefoonnummer
in Uw annonce
moet worden
opgenomen,
vermeld dan
tevens het

NETNUMMER

Bij de Breedband N.V. te IJmuiden bestaat de vacature van

assistent van de administrateur

die in hoofdzaak tot taak zal hebben:

- het opstellen van bedrijfseconomische calculaties
- het controleren van diverse tarieven en afrekeningen
- het analyseren van resultaten-overzichten

Sollicitanten dienen over enige jaren bedrijfservaring te beschikken en een goede economische opleiding te hebben genoten. De voorkeur wordt gegeven aan doctorandi in de economie.

Leeftijd: 28 tot 35 jaar.

Eigenhandig geschreven sollicitaties met beschrijving van opleiding en levensloop worden, vergezeld van een recente pasfoto en onder vermelding van ons nummer ESB 117, ingewacht bij de afdeling Personeelszaken Beambten.

Het beheer van pensioenfondsen

Beheerders van pensioenfondsen dragen een grote verantwoordelijkheid. Hun taak wordt aanmerkelijk verlicht indien zij gebruik maken van de adviezen van ons gespecialiseerde

Bureau voor Pensioenfondsen

DE TWENTSCHE BANK

Uw financiële raadsman

machinebreuk- verzekering

Voorlichting en service
door een Nederlands bedrijf
met 60 jaar ervaring.

PROVIDENTIA

N.V. ALGEMEENE
VERZEKERING-MAATSCHAPPIJ
PROVIDENTIA

AMSTERDAM-C.
HERENGRACHT 376
TELEFOON 222120

HET TRAINEESHIP BIJ UNILEVER

Wanneer U, als pas afgestudeerde, belangstelling heeft voor een loopbaan in de administratieve sector van het bedrijfsleven, biedt het traineeship bij Unilever U uitstekende ontplooiingsmogelijkheden.

U ontvangt als *administratief trainee*

een genuanceerde opleiding, waarbij U op verschillende terreinen productief werkzaam bent. U wordt zo nodig in de gelegenheid gesteld de colleges in de accountantsvakken te volgen. Op deze wijze verkrijgt U de kennis en ervaring, nodig om in de toekomst een leidende functie te kunnen vervullen bij een der maatschappijen binnen of buiten de landsgrenzen.

Wij zoeken thans contact met

ECONOMEN

niet ouder dan 30 jaar. Mocht u zich eerst nog willen oriënteren, dan zenden wij U op aanvraag met genoegen de brochures „Wat Unilever is en doet” en „Mogelijkheden in Unilever voor de academicus”. Uw schriftelijke aanvraag of sollicitatie verzoeken wij U te richten aan Unilever N.V., afdeling Selectie, Postbus 760, Rotterdam.

Deze topfunctionaris verdient een topsalaris maar ... kan hij ook bogen op een voldoende pensioenregeling?

Veelal niet! Hij moge dan al opgenomen zijn in de voor de overige werknemers getroffen voorziening doch deze blijkt doorgaans te gering in verhouding tot zijn inkomen. Hij ontvangt evenwel een zodanige beloning voor zijn arbeid dat hij geacht kan worden financieel in staat te zijn zelf de toekomst voor zich als ook voor zijn na te laten betrekkingen in geval van zijn vooroverlijden veilig te stellen hetzij door zelf-sparen dan wel door het aangaan van een levensverzekering.

In deze opvatting nu is een kentering gekomen en de oorzaken daarvan zijn niet ver te zoeken. De zware tol die de fiscus speciaal van de hogere inkomens heft en de steeds stijgende kosten van levensonderhoud zijn yel de voornaamste. Deze maken het voor hogere functionarissen steeds moeilijker de benodigde gelden voor de verzekering van hun toekomst af te zonderen.

In werkgeverskringen wordt er dan ook steeds meer toe overgegaan voor het onmisbare leidinggevende personeel - waarbij ook nog al eens in het geval van een naamloze vennootschap de directie zelf wordt betrokken - een aparte pensioenregeling op te zetten los van de voorziening voor de andere werknemers.

Ter waarborging van deze aanspraken nu verdient een verzekeringsovereenkomst alleszins aanbeveling!

R. Mees & Zoonen zullen in hun hoedanigheid van assurantiemakelaars voor belangstellenden gaarne vrijblijvend een voor de werkgever, zijn staf en de fiscus aanvaardbaar en ook praktisch uitvoerbaar plan voor dusdanige regelingen uitwerken. De plaats van de assurantiemakelaar immers is en blijft die tussen de vragers naar en de aanbieders van verzekering vanwaar hij kennis van het vak en het bedrijf alsmede wetenschap op het terrein van het recht, de fiscale en sociale wetgeving aan neutraliteit en objectiviteit paart.

R. MEES & ZONEN

ROTTERDAM - AMSTERDAM - 'S-GRAVENHAGE - DELFT - SCHIEDAM - VLAARDINGEN - ALBLASSERDAM